

Zpráva o stabilitě bankovního sektoru

leden 2004

Obsah:

Předmluva	s.
I. Závěry	2
II. Situace v bankovním sektoru	3
III. Makroekonomický vývoj	4
IV. Rizikový výhled	9
1. Vymezení rizik	11
2. Monitorování rizikových oblastí	13
• V sektoru obyvatelstva	13
• V podnikovém sektoru	17
• V pohybu cen nemovitostí	21
• Ve financování bankovního sektoru	22
• Ve vývoji úrokových sazeb	25
• Ve vstupu České republiky do EU	27
• V právním prostředí	28
Seznam zkratek	31

PŘEDMLUVA

Od druhé poloviny 90. let minulého století vzrůstá celosvětově důraz kladený na analýzy stability finančního sektoru a tzv. makro-obezřetnostní analýzy. Finanční stabilitou lze rozumět situaci, kdy finanční sektor funguje efektivně a bez nežádoucích dopadů pro klienty, státní finance či makroekonomické prostředí v ekonomice. Nezbytnou podmínkou pro dosažení tohoto stavu je stabilita klíčových finančních institucí a finančního systému jako celku.

K rozvoji zájmu o analýzy finanční stability přispěla mimo jiné vlna finančních krizí, které postihly rozvíjející se ekonomiky v různých regionech od 90. let minulého století. Příčinou těchto krizí byla v řadě případů interakce mezi zranitelností na makroekonomické úrovni a ve finančním sektoru. Finanční sektor má nezastupitelnou úlohu zprostředkovatele finančních toků v ekonomice a poruchy v jeho fungování mohou mít závažné makroekonomické důsledky. Tyto důsledky se pak mohou zpětně přelévat do finančního sektoru a způsobovat krize systémové povahy, často přesahující hranice národních států.

Analýzami finanční stability se proto začaly systematictěji zabývat mimo jiné mezinárodní finanční instituce. Významnou roli hrají mise FSAP organizované společně Mezinárodním měnovým fondem a Světovou bankou. Česká republika se tohoto projektu zúčastnila v letech 2000 - 2001. V rostoucí míře se těmto analýzám věnují též domácí autority včetně centrálních bank, řada z nich v současnosti publikuje tzv. Zprávy o stabilitě finančního systému. Tento zájem se odvíjí od úlohy centrálních bank ve stabilizační politice, jejíž úspěch je finanční stabilitou silně podmíněn, a v řadě případů i od postavení centrálních bank jakožto regulátorů bankovního systému či finančního systému.

Analýzy finanční stability si obvykle nekladou za cíl „pouhou“ předpověď nejpravděpodobnějšího vývoje finančního systému a ekonomiky. V řadě případů se naopak soustřeďují na zkoumání málo pravděpodobných, přesto však možných scénářů. Snahou je odhalit ve finančním sektoru místa, která by mohla být zranitelná v případě silných nečekaných šoků. Včasná identifikace těchto zranitelných míst může přispět k jejich omezení a tím k větší odolnosti finančního systému.

Česká národní banka si tento význam analýz finanční stability plně uvědomuje. Důkazem je i předkládaná „Zpráva o stabilitě bankovního sektoru“, jejímž cílem je poskytnout poněkud jiný úhel pohledu na bankovní sektor než stávající zprávy „Bankovní dohled ČNB“. Zprávu o stabilitě bankovního sektoru lze chápat jako první krok ke zprávám o celkové finanční stabilitě. V dalších letech hodlá ČNB pokračovat v úsilí o prohloubení a rozšíření záběru těchto typů analýz.

I. Závěry

Bankovní sektor lze v současné době považovat za stabilní. Pozitivní úlohu hraje dokončení privatizace bank a přítomnost důvěryhodných strategických vlastníků. Bankovní sektor dosahuje dobrých hospodářských výsledků a jeho kapitálové vybavení výrazně přesahuje regulatorní limity. Banky mají dostatek volných zdrojů pro rozvoj svých podnikatelských aktivit. Pro rok 2004 není očekávána zásadní změna trendů v orientaci bankovního podnikání. Aktivity bank budou založeny na obezřetném přístupu v přijímání rizik a zároveň budou banky sledovat maximalizaci zisku a zvyšování efektivnosti. Ačkoliv se finanční situace podnikové sféry postupně zlepšuje, poskytnutí úvěru závisí stále zejména na kvalitě a návratnosti projektů předkládaných bankám. Proto ani v příštím roce nelze očekávat výrazný růst úvěrů podnikům. Banky budou pokračovat ve strategii větší angažovanosti vůči obyvatelstvu a to ve všech produktových oblastech. Očekává se především pokračující růst hypotéčních úvěrů s ohledem na existující nevyčerpaný potenciál v této oblasti. U spotřebitelských úvěrů banky čelí silné konkurenci ostatních finančních i nefinančních institucí stojících i mimo bankovní skupiny. Aktivity na kapitálovém a devizových trzích nebudou nadále v centru pozornosti bankovního sektoru.

Pozitivním předpokladem pro udržení současné stabilní finanční situace bankovního sektoru je očekávané postupné ožívování české ekonomiky v roce 2004 spojené s růstem exportu a investičních aktivit. Mírně akcelerující růst spolu s relativně stabilní prognózou příjmové situace sektoru domácností by měl být příznivý z hlediska expozice bankovního sektoru vůči úvěrovému riziku. Poměrně stabilní výhled úrokových sazeb a měnového kurzu jsou faktory hovořící ve prospěch nezvyšování nízké míry tržního rizika.

Rizikovými oblastmi ovlivňujícími vývoj v bankovním sektoru jsou vysoká dynamika růstu zadluženosti obyvatelstva, a to i přes její stále relativně nízký objem. Úzkým místem zůstávají i přetrvávající problémy v institucionálním prostředí, zejména nízká vymahatelnost pohledávek, zdlouhavé konkurzní a likvidační procedury a realizace zajištění. Zdrojem nejistoty je i dlouhodobě neudržitelný vývoj veřejných financí a s tím spojené otázky o průběhu reformy veřejných financí. Ke zvýšené volatilitě cen nemovitostí zřejmě dochází před vstupem do EU, což může ovlivnit hodnotu zástav u hypotéčních úvěrů.

Identifikované rizikové oblasti mohou negativně ovlivnit ziskovost a solventnost bank zejména v případě nenaplnění aktuální makroekonomické prognózy pro příští rok. Za současné finanční situace bank lze však očekávat, že případné negativní dopady by byly bankovním sektorem absorbovány, i když za cenu snížení čistého zisku, popřípadě i mírného snížení kapitálové přiměřenosti.

II. Situace v bankovním sektoru

Stále převažuje zaměření na klasické bankovníctví

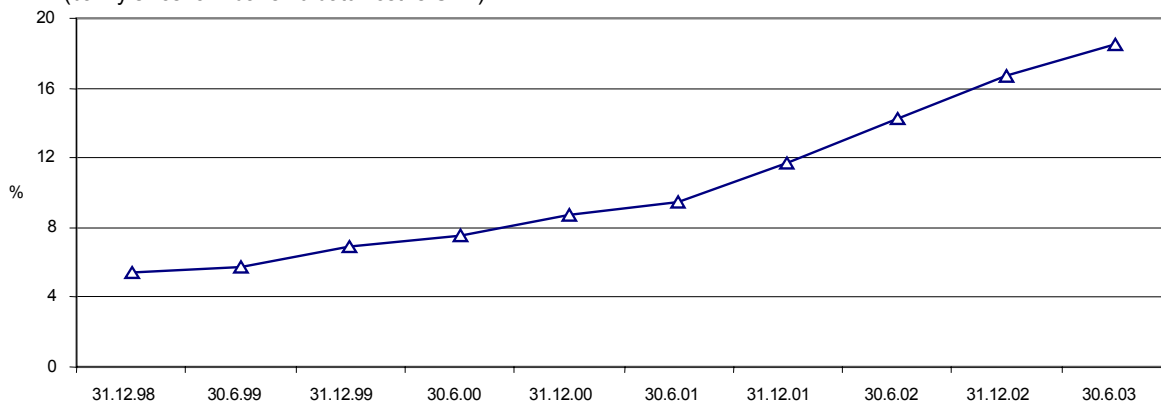
Hlavní činností bankovního sektoru stále zůstává přijímání vkladů a poskytování úvěrů. Banky se ve větší míře neorientují na obchody s cennými papíry (s výjimkou státních dluhopisů) vzhledem k nedostatečně rozvinutému tuzemskému kapitálovému trhu. Operace s cizími měnami a nerezidenty, které se navíc soustřeďují z velké části na operace s jinými bankami především mateřskými, vykazují dlouhodobě pokles objemů. V rámci klasického bankovníctví diverzifikují banky obchodní činnosti, rozšiřují nabídku bankovních produktů, v konkurenčním boji o přerozdělování trhu oslovují klienta sofistikovanou nabídkou nových produktů i distribučních kanálů.

Úvěry obyvatelstvu dynamicky rostou

V posledním období dochází k významné změně ve struktuře úvěrového portfolia bankovního sektoru v důsledku dynamického růstu úvěrů obyvatelstvu. Ty se v polovině roku 2003 meziročně zvýšily o více než 30 % a jejich podíl na celkových úvěrech již dosáhl 18,5 %. Největší podíl na úvěrech obyvatelstvu tvoří úvěry na bytové potřeby převážně s dlouhodobou splatností.

Úvěry obyvatelstvu na celkových úvěrech

(banky s licenci k danému datu včetně ČNB)

Pramen: ČNB - ARAD

Úvěry do podnikové sféry stagnují.....

Stagnace úvěrů do podnikové sféry vyplývá především z obezřetného přístupu bank daného negativní zkušeností z minulosti. Při poskytování úvěrů banky preferují bonitní podniky. Banky se na trhu nestřetávají s dostatečnou poptávkou kvalitních podnikatelských záměrů vhodných k efektivnímu profinancování, resp. nemají dostatek transparentních informací pro hodnocení bonity některých klientů. Finanční situace podniků charakterizovaná vývojem rentability, zadlužení, odbytových možností podniků a dalších faktorů důležitých pro posuzování jejich bonity vykazuje pouze dílčí zlepšení. V případě podniků pod zahraniční kontrolou může v omezené úvěrové emisi hrát roli i dostupnost zdrojů od mateřských podniků či zahraničních bank.

Finanční ukazatele podniků

(nefinanční podniky a zaměstnavatelé se 100 a více zaměstnanci)

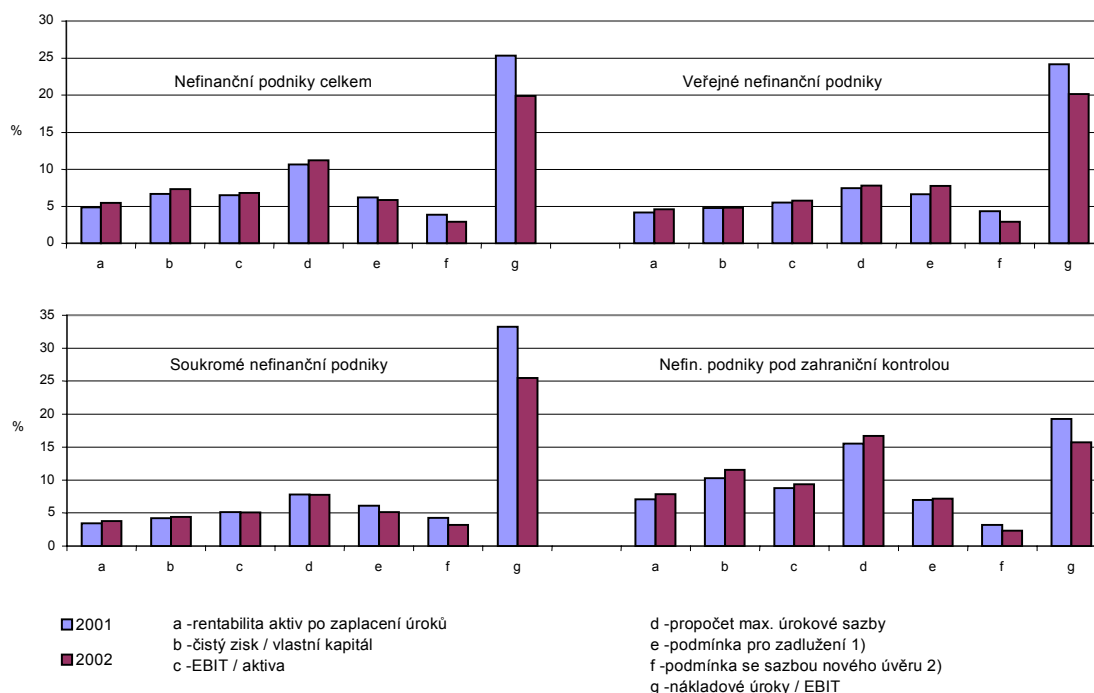
období	Hosp.výsl. před zdaněním / aktiva (%)		(Pasíva - vlastní kapitál) / pasíva (%)		Dynamické krytí dluhů 1) (%)	
	2001	2002	2001	2002	2001	2002
Celkem (A + B)	4,0	4,9	50,4	49,1	18,5	21,3
A. nefinanční podniky celkem	4,0	4,9	50,4	49,1	18,5	21,3
- veřejné	2,3	2,1	35,8	32,8	20,0	18,8
- soukromé	3,7	4,8	53,3	48,6	16,3	21,4
- pod zahraniční kontrolou	6,3	6,9	61,2	60,7	20,6	22,1
B. zaměstnavatelé nezap.do obch.rejstříku	6,7	12,1	61,4	64,3	19,6	26,9

1) (Hosp. výsledek po zdanění + odpisy) / (pasíva - vlastní kapitál) *100

Pramen: ČSÚ

Vybrané indikátory podniků pro poskytnutí úvěru

(nefinanční podniky se 100 a více zaměstnanci)

1) EBIT/Aktiva > (Nákladové úroky/(bank.úvěr+dluhop.)) * ((vlast. kapitál+bank.úvěr+dluhop.)/aktiva), vyjadřuje schopnost splácet úroky a zdroje ve stávajících podmínkách.

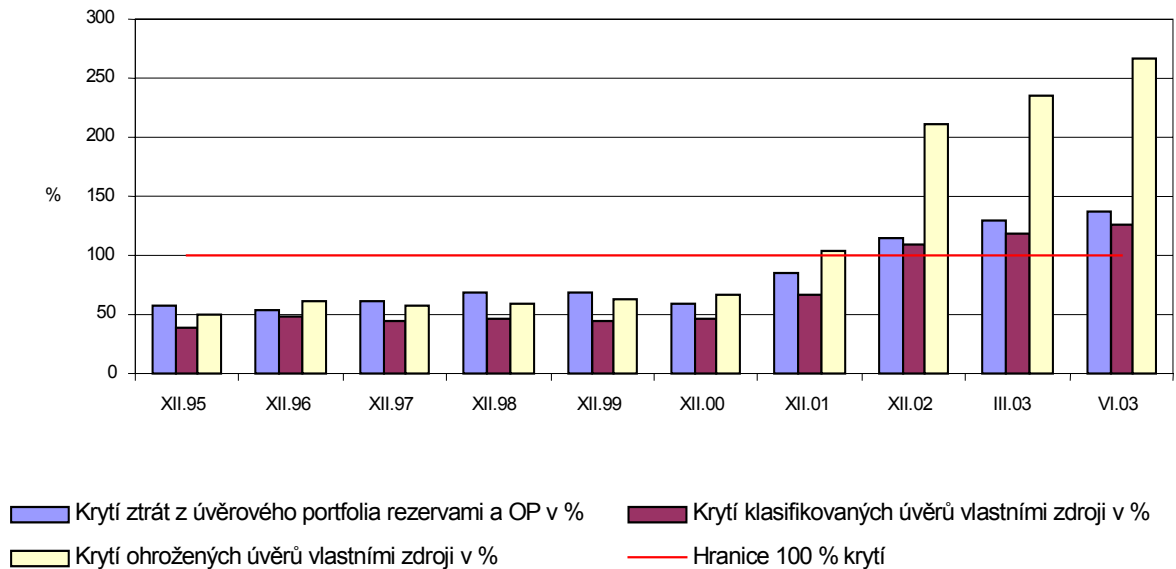
2) Poměr b,c > (prům. úrok. sazba z nového úvěru) * ((vlast. kapitál+bank.úvěr+dluhop.)/aktiva), vyjadřuje potenciální schopnost splácet úroky a zdroje v nových podmínkách.

Pramen: MPO, ČNB - ARAD

Zvyšování kvality úvěrového portfolia pokračuje

Kvalita úvěrového portfolia bank se výrazně zvýšila zejména v důsledku vyvedení špatných úvěrů z velkých bank před jejich privatizací. Kromě toho zde pozitivně působí i zlepšující se řízení kreditního rizika v bankách a rovněž obezřetnost bank při poskytování nových úvěrů. Výrazné snížení podílu ohrožených úvěrů na celkovém objemu poskytnutých úvěrů na 6,3 % k 30. 6. 2003 znamená přiblížení se úrovni zemí Evropské unie na rozdíl 2,2 p.b. Potenciální ztráty úvěrového portfolia jsou v současné době plně pokryty vytvořenými opravnými položkami a rezervami.

Krytí potenciálních ztrát z úvěrového portfolia (banky s licenci k 30. 6. 2003)

Pramen: ČNB - ICBD

Banky disponují dostatečným objemem zdrojů,

a to i za situace již zhruba dvouletého minimálního růstu, resp. stagnace primárních vkladů a dlouhodobého poklesu sekundárních zdrojů. Stagnace rozhodující složky primárních zdrojů, tj. korunových vkladů klientů, je dána nízkou úrovní jejich zhodnocení v bankách, preferencí spotřeby u domácností, konkurencí zhodnocování vkladů prostřednictvím alternativních produktů zejména v penzijních fondech a různých formách životního a kapitálového pojištění a posilováním zabezpečování se na období v poproduktivním věku. Tyto prostředky zůstávají však částečně v bankovním sektoru prostřednictvím finančních skupin. Celkově nižší tvorba peněžních zdrojů souvisí s nižšími tempy ekonomického růstu a nižší tvorbou zdrojů peněz ze zahraniční. Stabilní růst vkladů zaznamenávají stavební spořitelny (na úkor jiných termínovaných korunových vkladů), které vzhledem ke státnímu příspěvku nabízejí vyšší zhodnocení vkladů než ostatní banky. Pokles sekundárních vkladů souvisí především s přebytkem zdrojů, banky nepotřebují dodatečné zdroje od nerezidentských bank. Složkou zdrojů bankovního sektoru, kde došlo k růstu, byly vklady vládních institucí, což do značné míry souviselo s operacemi s ČKA.

Přetrvává vysoký objem rychle likvidních aktiv

Omezená úvěrová aktivita při dostatečném objemu zdrojů v posledních letech je důvodem stále rostoucího objemu rychle likvidních aktiv v portfoliu bank. Ta se soustřeďují především do státních dluhopisů a repo operací s centrální bankou. Výše rychle likvidních aktiv na úrovni zhruba 35 % celkových aktiv je výrazně vyšší, než by v běžných podmínkách bylo potřeba k zajištění likvidity bank. Negativním jevem v oblasti likvidity je zvyšující se podíl netermínovaných korunových vkladů na celkových vkladech klientů (zhruba 38 % k 30. 6. 2003), který zhoršuje ukazatele krátkodobé i dlouhodobé likvidity. Důvodem je zejména nízká úroveň úrokových sazeb s výrazně nízkým rozdílem mezi výnosností netermínovaných a dlouhodobých vkladů.

Mírně klesá ziskovost bankovní činnosti

při stále klesajících úrokových sazbách, zužování úrokových marží a mírném poklesu úvěrové emise podnikovému sektoru. Úrokový zisk je vzhledem k zaměření sektoru rozhodujícím prvkem jeho ziskovosti. Pokles úrokových sazeb především na mezibankovním trhu postupně snižuje úrokový zisk z mezibankovních operací a operací s centrální bankou, kde mají banky umístěnu významnou část svých aktiv. V první polovině roku 2003 se postupně zvyšoval úrokový zisk z klientských operací v souvislosti s dynamickým růstem úvěrové emise vůči obyvatelstvu, která je charakteristická vysokými úrokovými sazbami. Růstový trend zaznamenává zisk z poplatků a provizí, který představuje zhruba čtvrtinu zisku z bankovní činnosti, nestačí však vyrovnat úbytek úrokových příjmů z mezibankovních operací a z úvěrových obchodů s podnikovou klientelou.

Zvyšuje se důraz na efektivnost bankovního podnikání

Bankám se v posledních dvou letech daří snižovat správní náklady. Loňské mírné snížení se letos zintenzivňuje a je zejména důsledkem restrukturalizačních opatření ve velkých bankách. Pokračující růst produktivity a dosahovaná vyšší efektivnost bankovního podnikání dosud nevyčerpaly možnosti, proto lze očekávat pokračování tohoto trendu i v dalších letech.

Čistá ziskovost sektoru roste

Hospodaření bankovního sektoru se již třetím rokem pohybuje v černých číslech. Důvodem růstu čistého zisku je především zvýšení kvality úvěrového portfolia. Banky mohou tvořit nižší objem opravných položek a rezerv. Ztrátu v prvním pololetí 2003 vykázaly pouze tři banky, ostatní banky byly ziskové. Celková rentabilita kapitálu dosahovala v roce 2002 zhruba 27 %, čistý zisk k průměrným aktivům pak 1,58 %. Růst ziskovosti sektoru se promítá do vyšších dividendových výnosů. Akcionáři odčerpali ve formě dividend z čistého zisku roku 2000 (v roce 2001) 42 % a v roce následujícím odčerpali podíl z čistého zisku ještě o 2 p.b. větší.

Kapitálová přiměřenost je stabilně nad požadovaným limitem 8 %

Od konce roku 2000 se kapitálová přiměřenost bankovního sektoru pohybuje na stabilní úrovni okolo 15 %. Úroveň je vysoká ve všech skupinách bank. Velké banky hodnotou kapitálové přiměřenosti 15,3 % rozhodující vahou přispívají ke stabilitě sektoru. Z 26 bank (s vyloučením poboček zahraničních bank) působících v tuzemském sektoru dosahuje celkem 13 bank vyšší kapitálovou přiměřenost, než je průměrných 15,8 % v polovině roku 2003. Kapitálová přiměřenost pouze jedné banky spadá do pásma mezi 8 % až 10 %. Základem posilování kapitálu sektoru je pravidelné zvyšování Tier I z nerozděleného zisku předcházejícího roku.

Pokračuje koncentrace bankovního sektoru

Charakteristickým rysem bankovního sektoru je pokračující dominantní pozice velkých bank. V současné době ovládají tuzemský trh čtyři velké banky, které spravují 65 % celkové bilanční sumy sektoru a generují téměř 80 % provozního zisku. Všechny velké banky jsou v rukou strategických zahraničních investorů z členských zemí EU. Dřívější produktová orientace privatizovaných bank se postupně stírá a tyto banky si v současné době významně konkurují především v oblasti retailového bankovníctví.

Ohodnocení bank trhem

Z českých bank jsou na kapitálovém trhu obchodovány pouze akcie Komerční banky. Na druhé straně celá „velká čtyřka“, včetně jejich mateřských bank je hodnocena nejznámějšími

ratingovými agenturami (Standard & Poor's, Moody's a Fitch Ratings). Všechny velké banky se vymanily ze spekulativního pásma a již dosáhly investičního stupně, resp. se na něj vrátily. Ratingové agentury oceňují zlepšení kvality úvěrového portfolia, přínos zahraničních vlastníků k řízení úvěrového rizika a posilování retailových obchodů. Pozitivní výhled vychází z dostatečně silného kapitálového vybavení. Zahraniční mateřské banky tuzemských velkých bank mají vyšší rating, než je rating České republiky. Na základě hodnocení ratingových agentur je tato skupina čtyř velkých bank na tuzemském trhu považovaná za stabilní, není ohrožena systémovými riziky, jejich pozice se na základě dosažených ratingů posiluje.

Aktuální rating země a bank podle ratingových agentur

(Foreign Currency Long - Term sovereign Debt Ratings)

Moody's		Standard and Poor's		Fitch Ratings
Investiční stupně				
Aaa		AAA		
Aa1		AA+		
Aa2		AA		
Aa3	KBC, SG	AA-	SG	KBC, SG, HVB
A1	Česká republika ČSOB, KB, Erste, HVB	A+	KBC	
A2	ČS	A		Erste
A3		A-	Česká republika HVB	Česká republika ČS, ČSOB, KB
Baa1		BBB+		
Baa2		BBB	ČS, ČSOB, KB	
Baa3		BBB-		
Spekulativní stupně				
Ba1		BB+		
Ba2		BB		

Poznámka: HVB - výhled se vztahuje k celé skupině HVB Group

Pramen: jednotlivé ratingové agentury

III. Makroekonomický vývoj

Zpomalení ekonomického růstu a nízká inflace.....

Tempo hospodářského růstu se v prvním pololetí roku 2003 zpomalilo mírně nad 2 %. Přispěl k tomu nepříznivý vývoj zahraniční poptávky spolu s doznívajícími efekty nadhodnocení měnového kurzu z předchozího roku. Příznivě na růst naopak působilo rychlé zvyšování reálných příjmů domácností a růst úvěrů tomuto sektoru podporující dynamicky rostoucí spotřebu domácností, expanzivní fiskální politika a nízké úrokové sazby. Ty reagovaly na desinflační tlaky v ekonomice, které vedly k poklesu inflace hluboko pod cílovaný koridor ČNB. Významným faktorem bylo rovněž zastavení apreciace koruny od druhé poloviny roku 2002 a její oslabení vůči měně euro během roku 2003, které se však zatím nestihlo na vývoji ekonomiky plně projevit.

Výhled postupného ožívání.....

V letech 2003 a 2004 se bude tempo růstu HDP pozvolna zrychlovat. Za celý rok 2003 je očekáván růst HDP na úrovni 2,8 %, tažený zejména spotřebou domácností. V roce 2004 by se měl růst pohybovat kolem 3 %, přičemž jeho struktura by se měla měnit. Prognóza předpokládá postupný pokles temp růstu spotřeby domácností v důsledku zpomalování dynamiky reálných příjmů, stabilizace nezaměstnanosti mírně nad 10 % a zpožděného vlivu autonomního zpřísnění úrokové složky měnových podmínek v prvním pololetí 2003. Růst bude tlumen též spuštěním vládní reformy veřejných financí. Na druhou stranu bude v roce 2004 v reakci na uvolnění kurzové složky měnových podmínek docházet k urychlování růstu exportu a je také očekáván postupný nárůst investiční aktivity. Začátkem roku 2005 je potom predikováno další mírné zvýšení temp růstu HDP, které bude dáno uvolněním měnových podmínek v průběhu roku 2004 a také pokračujícím náběhem zahraničního oživení.

Návrat inflace směrem k cíli.....

Celková inflace by na konci roku 2003 měla dosáhnout přibližně 0,5 %. Ke konci roku 2004 by se měla zrychlit na necelá 3 %. Urychlování inflace bude vedle úprav nepřímých daní dáno zejména postupným uzavíráním mezery výstupu a pozvolným růstem cen potravin. Pro počátek a průběh roku 2005 je pak očekáváno další urychlení inflace a její návrat do koridoru inflačního cíle.

Stabilní výhled úrokových sazeb a měnového kurzu.....

S prognózou jsou konzistentní úrokové sazby těsně pod 2 % a jejich mírný růst od druhé poloviny roku 2004. U měnového kurzu koruny vůči euru se v základním scénáři predikce předpokládá stabilita na současné úrovni kolem 32 CZK/EUR až do konce roku 2004. V souhrnu je výhled měnových podmínek hodnocen jako uvolněný.

Pokračující vysoká míra nezaměstnanosti

Dochází k rychlejšímu snižování počtu zaměstnanců proti předpokladům, míra nezaměstnanosti by měla ke konci roku 2003 dosáhnout 10,4 % a na této úrovni se stabilizovat i v roce následujícím. Očekávaný mírný růst ekonomiky nepovede k zásadní změně ve vývoji trendu celkové zaměstnanosti. Na základě zkušeností z jiných členských zemí neočekáváme v souvislosti se vstupem ČR do EU v krátkém horizontu razantní změny na trhu práce.

Implikace pro finanční stabilitu.....

Základní scénář predikce tak celkově implikuje prostředí přispívající k udržení finanční stability. Mírně akcelerující růst spolu s relativně stabilní prognózou příjmové situace sektoru domácností by měl být příznivý pro vývoj úvěrového rizika, poměrně stabilní výhled úrokových sazeb a měnového kurzu omezuje pravděpodobnost naplnění tržních rizik.

Alternativní predikce a rizika.....

Vedle základního scénáře je samozřejmě třeba zhodnotit i nejistoty budoucího makroekonomického vývoje. Aktuální predikce identifikuje rizika směrem dolů v podobě silnějšího kurzu dolaru vůči euru a možného nižšího tempa růstu regulovaných cen. V opačném směru působí naopak nejistoty o rovnovážné úrovni úrokových sazeb a měnového kurzu a možný přesun služeb pohostinství do základní sazby DPH. V souhrnu však alternativní scénáře nepřinášejí natolik odlišný výhled, aby to představovalo výrazná rizika pro finanční stabilitu – v horizontu konce roku 2005 se u většiny veličin pohybuje vějíř alternativ v rozpětí kolem 0,5 - 1,0 p.b. (u HDP, inflace a úrokových sazeb), resp. 1 CZK/EUR u měnového kurzu. Uvedené scénáře však nebyly generovány za účelem testování odolnosti finančního systému. Při diskusi rizik je proto nutno jít v řadě případů za rámec stávajících alternativních scénářů (viz kapitola IV).

IV. Rizikový výhled

1. Vymezení rizik

Aktuální stav bankovního sektoru, předpokládaný makroekonomický vývoj, fungování infrastruktury a očekávaný vývoj na zahraničních trzích jsou oblastmi, které předurčují možná zranitelná místa bankovního sektoru z hlediska jeho finanční stability. Naopak vývoj na kapitálových trzích a fungující platební a vypořádací systémy nejsou z tohoto pohledu významnými riziky. Bankovní sektor má dostatečný kapitál na to, aby absorboval důsledky možného negativního vývoje bez takových otřesů, které by mohly vyústit v systémovou krizi.

Úvěrová angažovanost bank generuje rozhodující riziko bankovního podnikání.....

Z převažující orientace bank na klasické bankovníctví reprezentované zejména úvěrovou činností vyplývá úvěrové riziko. V důsledku soustředění se bank na retailové bankovníctví nastoupilo dynamický trend úvěrování segmentu obyvatelstva. To může být zdrojem rizika pro bankovní sektor zejména z následujících důvodů. V období mírného oživení ekonomiky mohou banky poněkud ztrácet obezřetnost při poskytování úvěrů, částečně podceňovat rizika, k čemuž aktuálně přispívá ostrá konkurence bankovního sektoru při upevňování tržních pozic (zejména vůči sektoru obyvatelstva). Může docházet k nesprávnému ohodnocení budoucích příjmů dlužníků sektoru obyvatelstva, a to jak ze strany bank, tak ze strany samotného obyvatelstva. Svou roli může sehrát i psychologický efekt historicky nízkých nominálních sazeb, tzv. „nominální iluze“. Výsledkem může být rostoucí rizikové zadlužování tohoto segmentu trhu a neschopnost dostát všem svým závazkům. Toto riziko by se mohlo naplnit při velmi nepříznivém scénáři makroekonomického vývoje, který by zahrnoval například kombinaci rostoucích úrokových sazeb, zpomalení ekonomického růstu, nárůstu nezaměstnanosti a poklesu cen nemovitostí. Pravděpodobnost takového vývoje je však v současnosti velmi nízká. Aktuální predikce předpokládá stabilní makroekonomický vývoj s pouze mírným obratem ve vývoji úrokových sazeb v horizontu do konce roku 2005, a to i v alternativních scénářích.

Rizika spojená s růstem úvěrů obyvatelstva tak lze považovat spíše za dlouhodobá, spadající možná do horizontu příštího cyklického poklesu.

Vývoj finanční situace podnikového sektoru a jeho schopnost splácet úvěry se v poslední době mírně zlepšuje, u bank však bude pravděpodobně stále převažovat zvýšená obezřetnost. I v tomto případě lze uvažovat o rizikových scénářích zpomalení hospodářského růstu, oddálení nastartování ekonomického růstu v zemích EU či růstu úrokových sazeb. Makroekonomická predikce je však konzistentní spíše s výhledem stabilní hospodářské situace podnikového sektoru.

V kombinaci se stále obezřetným přístupem bank k úvěrování podnikové sféry tak lze úvěrové riziko celkově hodnotit jako mírnější než v minulosti.¹

¹ S tímto názorem jsou konzistentní i výsledky replikace zátěžových testů, použitých misí FSAP v letech 2000-01, pro současná data českého bankovního sektoru – viz výzkumná studie Čihák M.: „Designing Stress Tests for the Czech Banking System,“ CNB Internal Research and Policy Notes, 2003 (v tisku).

Tržní rizika nepředstavují ohrožení finanční stability bankovního sektoru

Měnový kurz by neměl být zdrojem nestability bankovního sektoru v nejbližším období, pokud bude pokračovat relativně nízká volatilita kurzu CZK/EUR typická pro rok 2003. Z hlediska přímého dopadu omezuje měnové riziko relativně nízká angažovanost bankovního sektoru v cizoměnových operacích (15 % z celkové bilanční sumy) spolu s převahou aktivit zaměřených na mezibankovní operace zpravidla s mateřskými bankami a celkově nízkou otevřenou devizovou pozicí bank. Nepřímo by se měnové riziko mohlo promítnout i do zvýšení úvěrového rizika, pokud by byla ohrožena stabilita podnikové sféry. Podíl úvěrů v cizích měnách však představuje pouze 16,2 % z jejich celkového objemu. Zkušenost z let 2001-2002 rovněž naznačuje, že podnikový sektor je schopen vyrovnat se i s poměrně výraznými kurzovými výkyvy. Makroekonomická predikce navíc počítá se stabilitou kurzu vůči euru až do konce roku 2004 a následně jen s mírně apreciačním trendem, přičemž kurzové podmínky jsou v celém horizontu predikce hodnoceny jako uvolněné. Celkově je tak nepřímé kurzové riziko podstatně menší než například při měnových turbulencích v roce 1997.

Kapitálové trhy by rovněž neměly přispívat k finanční nestabilitě v českém bankovním sektoru v krátkodobém časovém horizontu, a to díky relativně malé angažovanosti bank na kapitálových trzích. Podíl akcií a podílových listů k obchodování, které generují akciové riziko, představuje pouze 0,02 % celkové bilanční sumy. V prvním pololetí 2003 se objevil dílčí nárůst akcií zahraničních emitentů v cizích měnách v portfoliu bank², který by mohl znamenat částečné zvýšení rizika vyplývající z možné nestability zahraničních kapitálových trhů. Výrazně nízká expozice (pouze desítky milionů Kč) podstatně eliminuje dopad do celkové finanční stability bankovního sektoru. Nové emise dluhových cenných papírů na domácích kapitálových trzích jsou sice významným externím peněžním zdrojem pro ústřední vládu, pro obchodní společnosti a nižší státní správu jsou však zdrojem zanedbatelným. Ve srovnání s rozsahem financování podnikového sektoru na finančních trzích zůstávají i přes mírný pokles úvěry poskytované tuzemským bankovním sektorem podstatným zdrojem externího financování firem. Řízení souvisejících bankovních rizik, které je součástí standardního risk managementu bank, je přitom na dobré úrovni. V důsledku toho vznik destabilizujících vlivů není ani ve střednědobém horizontu pravděpodobný.

Působení zahraničních trhů na tuzemský bankovní sektor je limitováno relativně nízkou expozicí na relevantních trzích (zhruba 18 % bilanční sumy), která se rovněž soustřeďuje především na mezibankovní obchody se zeměmi EU. Úvěry umístěné vně tuzemského bankovního sektoru nemají rozhodující váhu, představují pouze 6,5 % celkových úvěrů sektoru. Zdroje umístěné v zahraničí částečně řeší likvidní situaci domácích, zejména velkých bank, jsou prostředkem diverzifikace využití zdrojů a v podmínkách nízkých úrokových sazeb přispívají k jejich efektivní alokaci. Vzhledem k nízké úrovni úrokových sazeb i v zahraničí se však tyto aktivity výrazně zpomalují. Snížily se depozitní sazby na dolarovém trhu i výnosy zahraničních dluhopisů. Potenciální výnos v domácí měně je snižován nutností zajistit se proti měnovému riziku. Základní trendy budou přetrvávat i v roce 2004, i když při velmi nízkém tempu růstu ekonomiky a nenalezení investičních příležitostí

² Stejná tendence je však patrná i u nebankovních finančních zprostředkovatelů. V důsledku nenalezení vhodných investičních příležitostí v tuzemsku jsou nuceni se ve zvyšující míře orientovat na zahraniční trhy. Nejvýrazněji jsou přitom na zahraniční trhy orientovány zahraniční fondy, které investují většinu zdrojů získaných v ČR na zahraniční trhy. Rychle rostoucí vlastní jmění těchto fondů se za poslední pololetí zvýšilo o 22 % a dosahuje již 1,6 % HDP. Také domácí podílové fondy s téměř třikrát větším vlastním jměním, které rovněž dlouhodobě získávají na oblibě, mohou být zdrojem transferu prostředků na zahraniční trhy.

může odliv zdrojů sílit. Aktuální predikce makroekonomického vývoje je však založena na pozvolném zrychlování růstu ekonomiky s postupným nárůstem investiční aktivity.

Stávající platební a vypořádací systémy, které jsou součástí hodnocení stability finančního zprostředkování, fungují na bázi minimalizace rizik, včetně rizika operačního. Zúčtování operací platebního styku na mezibankovním trhu a vypořádání obchodů s cennými papíry, které je zabezpečeno zúčtovacím centrem centrální banky v CZK a vypořádání obchodů s cennými papíry, jehož provozovatelem je UNIVYC, a.s., po mnoho let zlepšuje své fungování s cílem zdokonalovat bezpečnost systému a provozu. Nová legislativa (Zákon o podnikání na kapitálových trzích) stanovuje rámec pro větší koncentraci služeb spojených s vypořádáním cenných papírů na úrovni, která je obvyklá v zemích EU.

2. Monitorování rizikových oblastí

Bankovní sektor v polovině roku 2003 lze hodnotit jako stabilní.....

Základem současné finanční stability bankovního sektoru je dokončená privatizace, očištění úvěrových portfolií od nekvalitních úvěrů, zkvalitnění know-how jak v oblasti bankovních produktů, tak především v oblasti řízení rizik dodaného novými zahraničními strategickými vlastníky. Dokladují to i dosahované finanční výsledky především v oblasti ziskovosti a kapitálové přiměřenosti. Banky mají v současné době dostatek zdrojů pro rozvoj podnikatelských aktivit. Na základě pravděpodobného scénáře makroekonomického vývoje lze s vysokou pravděpodobností předpokládat udržení finanční stability bez zásadních negativních dopadů do sektoru.

Pokrytí současných rizik při pokračování dobré úrovně hospodářských výsledků a výši kapitálu dává předpoklady pro bezproblémové pokrytí i případných vyšších rizik spojených s negativním vývojem v budoucnosti. Stávající makroekonomická prognóza pravděpodobnost naplnění těchto rizik sice snižuje, je však žádoucí zkoumat i málo pravděpodobné rizikové scénáře, které implikují možné extrémní situace a jejich případný souběh. Scénáře extrémních situací jsou základem pro vymezení a monitorování oblastí, kde mohou vzniknout rizika.

⇒ *V sektoru obyvatelstva*

Trend rychlého růstu zadlužení obyvatelstva

byl založen změnou chování jak na straně bank, tak na straně obyvatelstva. Banky se střetávají s nedostatkem příležitostí k efektivní alokaci zdrojů do podnikové sféry. Zejména noví vlastníci privatizovaných bank se zaměřují na zhodnocení dosud nevyužitého potenciálu v oblasti retailového bankovníctví. Oslovují perspektivního, spolehlivého a ziskového retailového klienta, využívají již vybudované obchodní sítě i nové distribuční kanály. Obdobné tendence se projevují i u dalších bank na českém bankovním trhu. Stále více se zapojuje i nebankovní konkurence (úvěrové karty, splátkový prodej). Připravenost obyvatelstva k poměrně rychlému zvyšování zadluženosti spočívala v relativně nízkém výchozím zadlužení a změněném chování (zejména mladé generace) souvisejícím s akceptací života na dluh. Mezi další faktory patří nízká cenová hladina a růst disponibilních příjmů domácností. Očekávání mírného vzestupu cen a historicky nejnižší úroveň úrokových sazeb

jak úvěrů, tak vkladů je rovněž faktorem posilujícím sklon ke spotřebě. Nezanedbatelným stimulem je blížící se termín vstupu České republiky do EU v květnu příštího roku a nejistota z hlediska možných cenových šoků. Tyto podmínky jsou východiskem restrukturalizace úvěrového portfolia bankovního sektoru a nástupu expanze úvěrování obyvatelstva. Výsledná široká nabídka úvěrových produktů obyvatelstvu se promítá zejména do vysokých nárůstů úvěrů tomuto segmentu, které meziročně vzrostly do poloviny roku 2003 o více než 30 % a dosáhly úrovně 176 mld. Kč. V období od konce roku 1998 do pololetí roku 2003 se jejich hodnota zvýšila 2,8 krát. Rychlý růst těchto úvěrů lze očekávat i pro nejbližší období, i když jeho tempo se může postupně snižovat s tím, jak některé faktory podporující růst budou postupně slábnout.

Kvalita úvěrů obyvatelstvu (rezidenti) k 30. 6. 2003

(banky s licenci k danému datu včetně ČNB)

	Celkem	z toho úvěry obyvatelstvu (rezidenti)			
		celkem	z toho		
			ze stavebního spoření	hypoteční	spotřebitelské
Úvěry celkem v mld.Kč	951,6	176,2	52,0	60,8	56,1
Podíl na úvěrech obyvatelstvu v %	x	100,0	29,5	34,5	31,8
Podíl na úvěrech celkem v %	x	18,5	5,5	6,4	5,9
Ohrožené úvěry v mld. Kč	100,4	6,1	1,2	0,8	3,8
Podíl ohrožených úvěrů v %	10,6	3,5	2,2	1,3	6,8

Pramen: ČNB - ARAD

Prudký rozvoj úvěrů na financování bytových potřeb

Nejdynamičtější růst zaznamenávají úvěry, jejichž prostřednictvím jsou financovány bytové potřeby. Uspokojení potřeb bydlení v nových bytech a residenčních domech v osobním vlastnictví je financováno stále ve větší míře prostřednictvím hypoték, resp. kombinací různých produktů se základem hypotečního úvěru. Investování do bytového fondu a nemovitostí je využíváno jako investice do budoucnosti. Novým trendem je využívání nemovitostí financovaných hypotečním úvěrem jako prostředek diverzifikace zhodnocení úspor obyvatelstva, částečně i ze spekulativních důvodů v návaznosti na očekávané zvýšení cen nemovitostí po vstupu do EU.

Podobnost vývoje se situací v EU

Trend růstu úvěrů obyvatelstvu v České republice je v souladu s vývojem na trhu EU. Úvěrové aktivity bank zemí EMU byly v roce 2002 rovněž ovlivněny zejména velmi nízkou ekonomickou aktivitou a klesajícími úrokovými sazbami, což se promítlo do odklonu od úvěrování podnikové sféry k rychlejšímu růstu úvěrování obyvatelstva. Stejně jako v ČR, země s nízkou výchozí pozicí jako např. Řecko zaznamenaly nárůst přes 30 %, zatímco v již stabilizovaném Německu jenom o 2 %.

Bankovní sektor ČR se postupně začíná přibližovat z hlediska financování životních potřeb obyvatelstva úvěrem některým spíše méně vyspělých zemím EU. Ve vyspělých zemích je míra zadlužení obyvatelstva výrazně vyšší, je odrazem způsobu života, který se v tuzemsku začíná teprve prosazovat. Podstatným rozdílem je zabezpečování bytových potřeb, k jejichž financování prostřednictvím úvěrových produktů se v ČR ve větším měřítku teprve směřuje, a dosud je dostupné převážně pro vyšší, resp. střední příjmové skupiny. I když se podíl úvěrů obyvatelstvu na celkových úvěrech od roku 1998 zvýšil téměř třikrát, stále dosahuje ve

srovnání s EU velmi nízkých hodnot (v ČR 18,5 % v polovině roku 2003³; v Eurozóně 66,4 % v roce 2002). V Euro-zóně domácnosti dluží bankám za spotřebitelské úvěry a hypotéky ekvivalent 45 % HDP, v České republice je to jen kolem 10 % HDP. I z hlediska struktury jsou tendence v ČR shodné s tendencemi v EU. Dynamický růst se týká především úvěrů z hypoték a stavebního spoření používaných na bytové účely, v EU s výraznými diferencemi mezi jednotlivými zeměmi. Spotřebitelské úvěry se v EU již nezvyšují tak dramaticky.

Podíl klasifikovaných úvěrů sektoru obyvatelstva je 3,4 krát nižší než celkového úvěrového portfolia,

existují zde však podstatné rozdíly mezi jednotlivými typy úvěrů obyvatelstvu. Výsledné hodnoty ovlivnila jednak vysoká meziroční dynamika růstu úvěrů obyvatelstvu a dosud poměrně krátké období jejich poskytování. Zatímco hypoteční úvěry a úvěry ze stavebního spoření vykazují podíl klasifikovaných úvěrů na úrovni 3 %, resp. 4 %, u spotřebitelských úvěrů se tento ukazatel pohybuje na úrovni 9 – 10 %. Z hlediska splácení pohledávek je sektor obyvatelstva považován obecně za méně rizikového dlužníka. Představuje poměrně transparentní klientelu, pokud jde o prokazování příjmů a kvality záruk, a to nejen při jištění dlouhodobých hypotečních úvěrů. Ochota splácet a mobilizace prostředků je ve srovnání s podnikovým sektorem výrazně vyšší, zejména u úvěrů poskytovaných na bydlení.

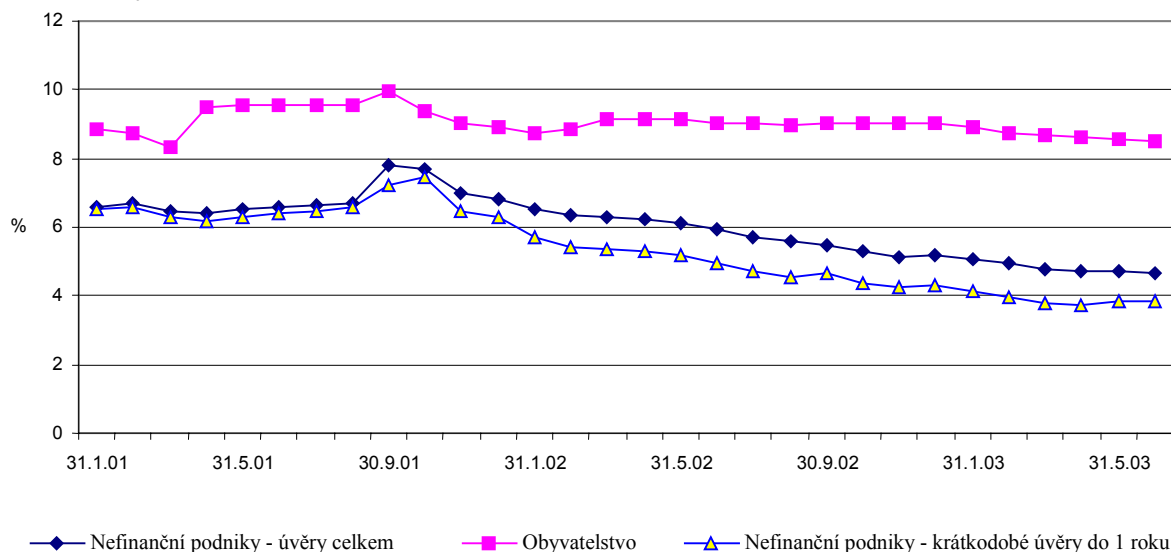
Nižší rizikovost úvěrů na bydlení souvisí s vyšším důrazem bank na hodnocení platební schopnosti klientů u těchto dlouhodobých úvěrů a existencí nemovitosti, která je použita většinou jako kvalitní záruka. Ztráta bydlení jako nezbytného statku je silným motivačním prostředkem splácení pohledávek. Riziko vyplývající z nepříznivého životního vývoje je eliminováno kvalitními životními pojistkami. Naopak spotřebitelské úvěry, jejichž četnost je vyšší, ale dosahují obvykle nižších nominálních hodnot a jsou často poskytovány bez zajištění, představují pro banky vyšší ohrožení nesplacení. Váhově se podílejí přibližně na třetině úvěrů obyvatelstva. Jejich nižší kvalita (9,1 % klasifikovaných úvěrů) zvyšuje klasifikaci celkových úvěrů poskytnutých obyvatelstvu na 5,9 % v polovině roku 2003.

Pro banky jsou úvěry obyvatelstvu významným zdrojem zisku

Přes velkou konkurenci akceptuje obyvatelstvo poměrně vysoké úrokové sazby, které se zároveň na rozdíl od ostatních segmentů v průběhu času udržují na stejné úrovni. Úvěry obyvatelstvu se staly výnosnou variantou rozvoje bankovního sektoru. Zatímco v polovině roku 2003 nominální úrokové sazby z úvěrů podnikům klesaly ke 4 % zejména v důsledku poklesu ceny zdrojů na mezibankovním trhu, celkové průměrné úrokové sazby z úvěrů obyvatelstvu se pohybovaly na úrovni 9 % a úrokové sazby z krátkodobých půjček obyvatelstvu dosahovaly až 12 %. V úrokové sazbě je zohledněna jak stabilita dosahování zisku, tak rizikovost, což se nejvíce promítá zejména do nižších úrokových sazeb hypotečních úvěrů a vyšších sazeb u úvěrů spotřebitelských.

³ Zadlužení obyvatelstva se zvyšuje o závazky vyplývající ze splátkového prodeje a využívání povoleného debetu, včetně kreditních karet.

Průměrné úrokové sazby z úvěrů (banky s licenci k danému datu včetně ČNB)

Pramen: ČNB - ARAD

Rizikovým faktorem je dynamika růstu úvěrů obyvatelstvu

Na schopnost obyvatelstva splácet úvěry může ve střednědobém horizontu působit očekávané zvýšení inflace ze současných velmi nízkých hodnot, pokud budou zároveň stagnovat mzdy. V souvislosti s reformou veřejných financí je pravděpodobné, že se nebudou nadále rychle zvyšovat platy všech zaměstnanců státního sektoru, podnikatelská sféra může zvyšovat platy pouze na základě růstu produktivity práce. Zvyšování efektivity vede k omezení počtu zaměstnanců s dopadem do mírného růstu nezaměstnanosti. Opatření reformy veřejných financí se projeví pravděpodobně i ve změněné důchodové pozici některých dlužníků z řad obyvatelstva. Negativně může působit případné snižování cen nemovitostí i očekávané zvyšování úrokových sazeb z jejich historicky nejnižší úrovně, což může ještě více ovlivnit schopnost obyvatelstva splácet půjčky, které si v minulosti vzalo. Výše uvedené historické údaje o nízké rizikovitosti úvěrů sektoru obyvatelstva tak mohou podhodnocovat míru rizika pro případné nepříznivé scénáře makroekonomického vývoje.

Na základě aktuální makroekonomické prognózy je však možno konstatovat, že očekávání mírně zrychlujícího se ekonomického růstu, stability na trhu práce, pokračujícího, byť zpomaleného růstu reálných příjmů obyvatelstva a stability úrokových sazeb budou spíše podporovat pokračování stávajících trendů. Aktuální rizika spojená s úvěrováním sektoru obyvatelstva proto nebudeme hodnotit jako výrazná, jedná se spíše o dlouhodobou otázku.

Expanze úvěrování obyvatelstva je rovněž faktorem růstu úrokového zisku bankovního sektoru. Ziskovost by mohla být ohrožena při souběhu naplnění alternativních nepříznivých scénářů makroekonomického vývoje, vyšším nárůstem nezaměstnanosti a propadu disponibilních příjmů obyvatelstva. Přehodnocení odhadu splácet budoucí závazky by vedlo k poklesu úvěrových obchodů sektoru. Obdobně se může do poklesu retailových obchodů promítnout vstup konkurence ze zemí EU po vstupu ČR na základě platnosti jednotné bankovní licence. Sílicí přeshraniční konkurence může kromě snížení úvěrových aktivit působit na pokles úrokových sazeb s dopadem do zisku bankovního sektoru. Pravděpodobnost

naplnění tohoto vývoje je však malá, makroekonomický vývoj je považován za stabilní a bezprostřední negativní důsledky reformy veřejných financí by neměly být zásadní. Rovněž skokové změny cen se vstupem do EU se nepředpokládají.

⇒ *V podnikovém sektoru*

Banky v současné době nejsou ochotny vzhledem k negativním zkušenostem z minulosti akceptovat zvýšené riziko vyplývající z úvěrování podnikového sektoru, proto obracejí svou pozornost k obyvatelstvu a k jiným méně rizikovým obchodním aktivitám.

Finanční situace podnikové sféry se mírně zlepšuje

Finanční situace podnikové sféry vyjádřená rentabilitou kapitálu a aktiv, podílem cizích zdrojů na financování výroby a dalšími ukazateli se postupně zlepšuje. Neklesá vysoké mezipodnikové zadlužení, snižuje se však podíl mezipodnikových dluhů po lhůtě splatnosti. Finanční charakteristiky jednotlivých typů podniků se však různí.

Meziroční růst produktivity práce v průmyslových podnicích a pokles jednotkových mzdových nákladů signalizují možné zlepšení splácení úvěrů v budoucnu. Tento odhad podporuje i nízká úroveň úrokových sazeb (3,5 % u nových úvěrů v polovině roku 2003), která zvyšuje schopnost podniků splácet bankovní úvěr. Cenový faktor není omezující bariérou pro získání úvěru, jak naznačují propočtové ukazatele maximální úrokové sazby a ukazatele pro splácení úvěru.⁴ Z hlediska návratnosti zapůjčených zdrojů byla na konci roku 2002 maximální úroková sazba (která byla ještě únosná) pro podniky s veřejným a soukromým domácím vlastnictvím ve výši 7,8 % a pro podniky pod zahraniční kontrolou 16,7 %. Banky jsou však ve svém přístupu k hodnocení bonity podniků velmi konzervativní a proto úvěry podnikům víceméně stagnují. Domácí veřejné nefinanční podniky jsou ze dvou třetin financovány z vlastních zdrojů. Domácí soukromé nefinanční podniky poptávají bankovní úvěr, ale ne vždy splňují podmínky efektivního financování, zejména v období klesající poptávky na zahraničních trzích. Skupina nefinančních podniků pod zahraniční kontrolou, která by se setkala s kladnou odezvou při požadavku poskytnutí úvěrů, nepoptává úvěry v důsledku nízké investiční aktivity a tvorby vlastních zdrojů. Její podíl na celkových úvěrech stagnuje a dosáhl 13,8 %.

⁴ Podle metodiky z finanční analýzy MPO ČR:

Maximální úroková sazba = $(EBIT/aktiva)/((vlast.jmění+bank.úvěry+dluhop.)/aktiva)$;

Podmínka zadlužení úvěrem $EBIT/aktiva > (úroky/(b.úvěry+dluhop.))*(vl.jmění+bank.úvěry+dluhop./aktiva)$

Box č. 1

Alternativy financování podnikového sektoru

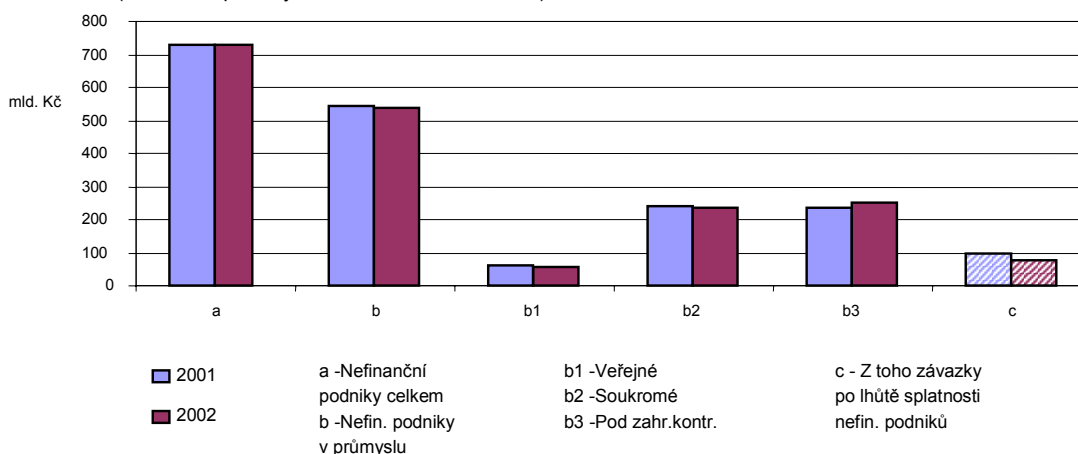
Bankovní úvěry jsou jen jednou z možností financování aktivit podnikového sektoru. Na financování podniků se dále podílejí:

- **vlastní finanční zdroje**, jejichž úroveň je dána vlastní výkonností podniků. Nedostatek vlastních finančních zdrojů je podle názorů manažerů podniků druhým nejvýznamnějším faktorem limitujícím výkonnost podniků. Z hlediska četnosti je rozhodující tato tendence v odvětví zpracovatelského průmyslu, v němž působí třetina podniků, a ve stavebnictví se čtvrtinou podniků. V posledních třech letech se podíl podniků ve zpracovatelském průmyslu vykazujících nedostatek vlastních finančních zdrojů pohybuje kolem 33 %. Celkový počet podniků, které limituje nedostatek vlastních finančních zdrojů v investiční aktivitě, trvale klesá, přesto v první polovině roku 2003 dosahuje 49,4%.
- **přímé zahraniční investice**, jejichž objem činil podle finančního účtu platební bilance 68,8 mld. Kč v průběhu prvního pololetí 2003 (za rok 2002 celkem 304,6 mld. Kč). V průběhu roku 2002 došlo k významným prodejům aktiv podniků do zahraničí. Tato situace se již v roce 2003 neopakovala. Na přílivu přímých zahraničních investic se podílely zejména reinvestované zisky podniků se zahraničním vlastníkem.
- **mezipodnikové dluhy** v celkovém objemu 727 mld. Kč v roce 2002 v podnicích se 100 a více zaměstnanci převyšují o 68 % objemy bankovních úvěrů poskytnutých v tuzemsku do podnikové sféry. Mezipodnikové dluhy jsou dlouhodobé a krátkodobé závazky podniků včetně závazků po lhůtě splatnosti, které zpravidla představují vynucený obchodní úvěr a obsahují též finanční zdroje získané ze zahraničí. Pozitivním jevem je meziroční stagnace jejich objemu a snížení závazků po lhůtě splatnosti.
- **finanční leasing** je v rozhodující míře orientován na podnikatelský sektor (pouze cca 10 % objemu je určeno fyzickým osobám). V 1. čtvrtletí 2003 dosáhl pronajatý majetek na leasing 218 mld. Kč (přírůstek 63 mld. Kč za 1. čtvrtletí 2003), což představovalo v poměru k úvěrům 24 %.
- **emise podnikových dluhopisů a akcií** není příliš využívána vzhledem k nerozvinutosti kapitálového trhu, nedostatečné velikosti podniků i vzhledem k současné nízké investiční aktivitě. Celkový objem nových emisí cenných papírů k 31. 12. 2002 dosáhl 34 mld. Kč.
- **factoring a forfeiting**, tyto alternativy doplňují trh a zpravidla bankovnímu úvěru nekonkurují. Obrát odkoupených pohledávek činil 52,5 mld. Kč v roce 2002 s meziročním růstem 14 %.

Banky se účastní i jiných forem financování podnikové sféry prostřednictvím svých dceřiných společností v rámci bankovních finančních skupin. To se týká především leasingových (44,5 %) a factoringových obchodů (61,7 %).

Mezipodnikové dluhy

(nefinanční podniky se 100 a více zaměstnanci)

Pramen: MPO, ČSÚ

Nejméně příznivá je situace v malých a středních podnicích

Rozhodující podíl počtu podniků podnikové sféry představují malé a střední podniky s méně než 250 zaměstnanci. Do této skupiny ve smyslu definice používané v EU patří 99,8 % všech tuzemských podnikatelských subjektů, které vytvořily pracovní místa pro 60,9 % zaměstnaných osob a podílejí se 51,4 % na výkonech ekonomiky. V některých oborech uplatňují malé a střední podniky (MSP) své přednosti, které se na základě ukazatelů produktivity projevují nejvíce ve službách, dopravě, obchodu, tj. v odvětvích a oborech, které v mnoha případech nejsou spojeny s náročnou organizací a administrativou a mají obslužný charakter. Podniky samy kombinují různé formy financování. Značný počet podniků využívá některých forem leasingu, určitý počet malých a středních podniků čerpá rovněž hypoteční úvěry (bez státní podpory), drobní podnikatelé, fyzické osoby jsou i příjemci spotřebitelských úvěrů s využitím těchto zdrojů k financování vlastních podnikatelských aktivit.

MSP jsou na jedné straně stabilizátorem makroekonomické rovnováhy, zejména zmírňováním negativních vlivů strukturálních změn, vytvářením nových pracovních příležitostí, posilováním rozvoje v regionech. Na druhé straně jsou velmi rizikové. Ačkoliv údaje o bankrotech MSP za ČR nejsou k dispozici, lze ilustrativně použít evropské statistiky, podle kterých zaniká plných 90 % nově založených firem do pěti let a jedna třetina do jednoho roku od zahájení činnosti. Nejvíce jsou existenčně ohrožovány malé společnosti s počtem zaměstnanců do pěti osob tvořící v ČR 70 % všech MSP. V České republice je situace o to složitější, že tento segment se vyznačuje vyšším podílem nově založených podniků ve srovnání se zeměmi EU vzhledem k ekonomické transformaci. Na vyšší rizikovitost malých a středních podniků lze usuzovat také z podílu ohrožených úvěrů na celkových úvěrech v jednotlivých odvětvích. Ta odvětví, kde se předpokládá vyšší podíl MPS, vykazují zpravidla více ohrožených úvěrů, např. pohostinství a ubytování (29,7 %), obchod a prodej (12,1 %), stavebnictví (11,7 %).

Banky mění strategii a hodlají více úvěrovat MSP při zachování obezřetnosti

Banky přistupují k malým a středním podnikům⁵ s velkou obezřetností danou zvýšenou rizikovitostí segmentu. Jejich úvěrování bude selektivní s údajným meziročním nárůstem. Tato selekce bude založena na hodnocení bonity klientů, jejich budoucího cash-flow, ručitelů a zástav. Významným prvkem při řízení úvěrového rizika je spuštění úvěrových registrů v roce 2002, příprava registru dlužníků leasingových společností a splátkových společností a úvahy o jeho založení v segmentu pojišťoven (propojení registrů však prozatím brání zákony regulující jednotlivé oblasti finančního trhu – viz právní rizika). Ztěžší budou dosahovat na bankovní úvěr podniky z oborů a odvětví, které po léta vykazují vyšší podíly ohrožených úvěrů (pohostinství a ubytování, kovodělná výroba aj.). Záměrem státu je podpora malých a středních podniků vzhledem k jejich zastoupení a úloze v ekonomice. Banky akceptují garance, které na půjčky poskytuje stát ve formě podpory specializovaných institucí a fondů např. ČMZRB, PGRLF aj.

⁵ Data komerčních bank nejsou z hlediska srovnání adekvátní. V bankovní statistice není sjednocena definice, banky si vytvářejí své vlastní marketingové skupiny velikosti podniků podle různých kritérií, zejména obratu.

Box č. 2

Úvěrové registry

Úvěrové registry umožňují bankám efektivní výměnu informací o celkovém zadlužení klientů a jeho kvalitě. Banky využívají informace z úvěrových registrů především pro řízení kreditního rizika, podporu schvalovacího řízení při poskytování úvěrů, monitorování úvěrové angažovanosti svých klientů, hodnocení bonity klienta, skóring klientů a hodnocení ekonomicky spjatých skupin. V roce 2002 začaly v ČR fungovat dva registry úvěrů.

V polovině roku 2002 zahájil činnost komerční registr úvěrů fyzických osob, který provozuje CBCB, společnost založená bankami. Tento registr soustřeďuje pohledávky bank vůči fyzickým osobám (obyvatelstvu i živnostníkům). Do projektu je v současné době zapojeno 5 bank (Česká spořitelna, Komerční banka, Československá obchodní banka, GE Capital Bank, HVB), tj. banky, které mají rozhodující podíl na úvěrech poskytovaných obyvatelstvu. O připojení k registru dále jednají stavební spořitelny a některé další banky. V současné době tento registr eviduje pohledávky 1,9 mil. fyzických osob.

K 1. 11. 2002 zahájil ostrý provoz Centrální registr úvěrů provozovaný ČNB, který obsahuje úvěrové a obdobné pohledávky (rozvahové i podrozvahové) právnických osob a fyzických osob – podnikatelů. Do projektu jsou zapojeny všechny banky a pobočky zahraničních bank a Česká konsolidační agentura. Jednotlivé záznamy obsahují identifikační údaje klienta (IČO nebo jiný identifikační kód, právní formu, adresu) a údaje o pohledávce banky vůči klientovi (typ pohledávky, původní výše, zůstatek, syntetický účet, účel úvěru, datum vzniku a splatnosti, dny a objem po splatnosti, OKEČ, typ zajištění).

V CRÚ je v současné době evidováno zhruba 250 tis. dlužníků bank. Každý měsíc je zpracováváno zhruba 200 tis. pohledávek. K 31. 7. 2003 bylo zaregistrováno 1 313 uživatelů. Nejvíce uživatelů má Česká spořitelna (304), Československá obchodní banka (246) a Českomoravská hypoteční banka (103). Počet uživatelů závisí na organizaci práce v bankách, rozsahu pobočkové sítě apod. V některých bankách preferují individuální přístup všech úvěrových pracovníků, v jiných je tato činnost centralizována na vybraný okruh pracovníků, což ovlivňuje počet uživatelů v dané bance. Banky získávají výstupní informace z CRÚ v on-line režimu, informace je získána prakticky obratem.

Banka má k dispozici měsíční sestavu o úvěrovém zatížení všech svých klientů. Mimo tuto sestavu banky uskutečnily od 1. 1. do 31. 7. 2003 celkem 7 816 dotazů na cizí klienty, tj. na ty klienty, kteří přišli do banky se žádostí o úvěr a nejsou dosud klientem dané banky a získaly 2 720 výstupních informací o úvěrovém zatížení (u ostatních nebyly k termínu dotazu zaregistrovány aktivní pohledávky). Stabilně nejvíce využívají registr Československá obchodní banka, Českomoravská hypoteční banka, Česká spořitelna a Raiffeisenbank.

Úroveň úvěrového rizika v podnikovém sektoru závisí na vývoji ekonomiky

Banky jsou v úvěrování podniků obezřetné vzhledem ke zkušenostem z minulého vývoje kvality úvěrového portfolia. Důsledkem je stagnace úvěrů podnikům. Dosavadní vývoj finanční situace podniků ani výhled hospodářského růstu nepodávají dostatečný signál k výraznému zvýšení úvěrování podnikové sféry. Za předpokladu oživení hospodářského růstu lze očekávat mírný růst úvěrů podnikům, zejména pod zahraniční kontrolou, který by mohl přispět ke stabilitě úrokových příjmů bank.

Selektivní přístup k úvěrování, který je založený na stále se zkvalitňujících systémech řízení úvěrového rizika, především v souvislosti s využitím zkušeností mateřských bank spolu s předpokládaným oživením ekonomiky, podporuje udržení stability bankovního sektoru. Naopak opětovné odložení ekonomického růstu, zejména v evropských zemích, by mohlo

vést ke zhoršování hospodářské situace podnikového sektoru a působilo by negativně na schopnost podniků splácet úvěry s dopadem do zisku bankovního sektoru. Nedostatečná investiční aktivita by působila na pokračování stagnace podnikových úvěrů ovlivňujících negativně jak úvěrovou aktivitu bankovního sektoru, tak jeho ziskovost.

⇒ ***V pohybu cen nemovitostí***

Ceny nemovitostí významně rostou

Ceny nemovitostí se zvyšují průběžně v dlouhém časovém období, a to nejen na tuzemském trhu. V růstu cen se odrážejí i vyšší nároky lidí na standard bydlení. Obdobný vývoj je i na trhu EU. Ve druhé polovině 90. let se v České republice ceny nemovitostí zvýšily přibližně o 50 %. Jejich vývoj není ani v rámci jednoho státu proporcionální, je ovlivněn rovněž připraveností vybudované infrastruktury, podmínkami pro regionální rozvoj, resp. předpokládaným pohybem na trhu práce aj. Faktorem ovlivňujícím ceny nemovitostí mimořádně a jednorázově je v současném období blížící se vstup ČR do EU. Podle názoru představitelů Asociace realitních kanceláří není důvod po vstupu do EU očekávat šokové zvýšení cen nemovitostí. Určitý zlom v očekávaném vývoji cen nastane se skončením výjimky z pravidel EU v důsledku sladění sazeb DPH na stavební práce pro účely bydlení ze současných 5 % na pravděpodobných 22 %, očekává se ve střednědobém horizontu okolo roku 2007.

Změny v cenách nemovitostí ovlivní především hypotéční úvěry

Nastoupený trend zabezpečování potřeb bydlení na vlastní účet bude pokračovat. Lze očekávat, že se zvýší procento lidí, kteří se zadluží, aby si pořídili vlastní bydlení. Bydlení má specifický charakter a jen málo lidí si jej může dovolit financovat ze svých běžných úspor. Stále více se prosazuje financování prostřednictvím úvěrů, a to především ve formě hypotéčních úvěrů a úvěrů ze stavebního spoření. Státní politika podpory bydlení se promítá do ceny úvěrů, v níž je cena zdrojů (banky k financování využívají zejména dlouhodobé zdroje ve formě emise hypotéčních zástavních listů a depozit stavebních spořitelén) modifikována státními příspěvky.

Případný pokles cen nemovitostí se promítne v bankovním sektoru do poklesu cen aktiv, ocenění použitých zástav hypotéčních úvěrů a zpravidla vyvolá potřebu vyšší tvorby opravných položek a rezerv s dopadem do zisku. Vzniká riziko nepokrytí ztráty z nesplacených pohledávek z realizace prodeje úvěrem financované nemovitosti. To je rozhodující u nově poskytnutých hypotéčních úvěrů, v čase se s jejich splácením riziko snižuje. Cena nemovitosti se váže na poskytnutý úvěr ve snižujícím se poměru. Pevná sazba je stanovena na základě smluvních podmínek zpravidla na pět let, po přecenění je další pětileté období opět beze změn. Faktorem zvyšujícím riziko pro banky je pokles cen nemovitostí při klesající poptávce, nebo naopak jako reakce na přehřátí trhu. Zdrojem rizika bank se může stát i podlomení důvěry v pokračující pozitivní vývoj na trhu, nesplněná očekávání zhodnocování budoucích investic ve formě residenčních nemovitostí a pokles ekonomické aktivity ovlivňující důchodovou situaci dlužníků v podmínkách zvyšujících se úrokových sazeb. Pohyb cen nemovitostí využívaných pro komerční účely se vyznačuje vyšší citlivostí na průběh ekonomického cyklu a rizika bank ovlivňuje více.

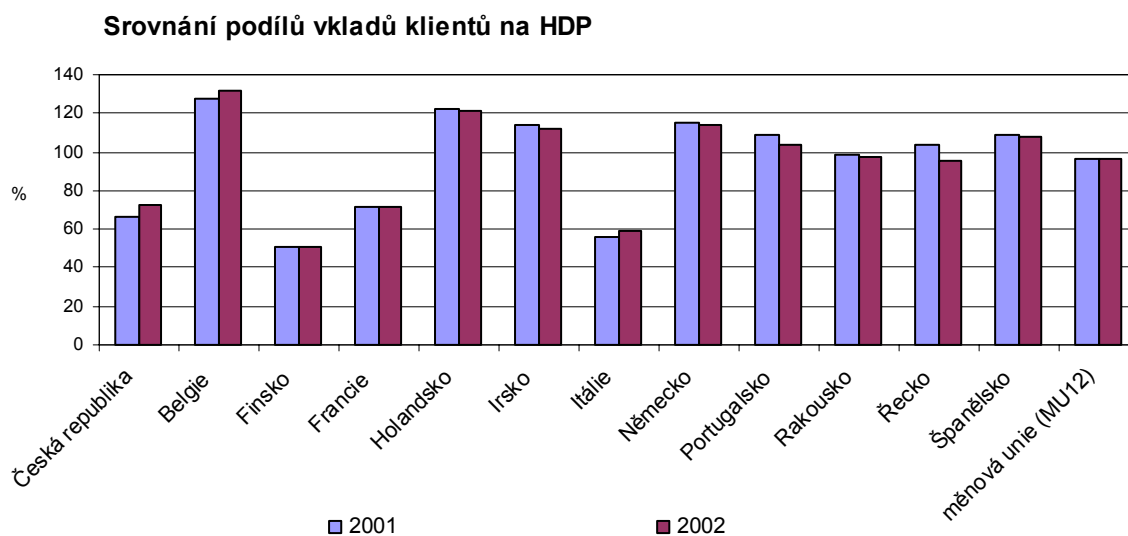
Výrazná změna cen nemovitostí se v nejbližším horizontu neočekává

Současný výhled ekonomického vývoje a předpoklady dopadu vstupu ČR do EU nenaznačují zásadní zlom trendů a řádové změny cen ovlivňující finanční stabilitu. Na základě prognózy by se předpokládání pozvolné změny cen a mírné zlepšování výkonu ekonomiky neměly promítnout do zásadního zvýšení rizik bankovního sektoru v krátkém časovém horizontu. Případné riziko v důsledku snížení cen nemovitostí (např. zvýšená konkurence vstupem zahraničních developerských firem) pro finanční stabilitu bankovního sektoru lze uvažovat v delším časovém horizontu především pokud by došlo k neočekávanému, resp. zlomovému pohybu cen nemovitostí v kombinaci s dalšími nepříznivými faktory ovlivňujícími schopnost klientů splácet úvěry.

⇒ ***Ve financování aktivit bankovního sektoru***

Zdroje neomezují podnikatelské aktivity bank

Ani stagnace na trhu vkladů klientů zatím nevyvolává nedostatek zdrojů pro financování obchodní činnosti bank. V současnosti banky disponují mnohem větším objemem vkladů než dosahují objemy klientských úvěrů (v polovině roku 2003 činily závazky bank vůči klientům 176 % pohledávek za klienty). V zemích EU je situace opačná vzhledem k vyšší úvěrové angažovanosti bank. Podíl mezibankovních vkladů je v ČR řádově srovnatelný se zeměmi EU. Úroveň klientských vkladů ve vztahu k celkovému HDP v ČR přitom zdaleka nedosahuje úrovně dosažené v EMU (0,73 v České republice proti 0,96 v EMU ke konci roku 2002, přičemž pod úrovní ČR se nalézají jen Finsko a Francie s poměry 0,51, resp. 0,72).

Poznámka: Podíl za Lucembursko je řádově vyšší (1015%, resp. 906%), a není proto v grafu uveden.

Pramen: ČNB - ICBD, ČSÚ, ECB

Alternativní investování k bankovním vkladům roste

Proces desintermediace, odklánění se od bankovních vkladů, je úzce spojen nejen s různými formami státních příspěvků a daňových úlev v oblasti nebankovních investic obyvatelstva, ale také se současnými velmi nízkými úrokovými sazbami z bankovních vkladů. Rovněž rozdíly v úrokových sazbách u bankovních vkladů z hlediska délky vkladu jsou minimální. Výše

úroku tudíž není stimulem pro růst dlouhodobých vkladů. Klienti bank po dosáhnutí splatnosti vkladu již obvykle své dlouhodobé vklady neobnovují, nýbrž je nahrazují kratšími termínovými (či netermínovými) vklady, popř. si v případě zájmu o dlouhodobější formu zhodnocení svých prostředků vybírají z bohaté nabídky nebankovních produktů. Ve prospěch nebankovních finančních produktů hovoří i současná poplatková politika bank, která klientské vklady dále znevýhodňuje, neboť snižuje reálně dosažené výnosy. Naopak nebankovní finanční instituce se vydaly cestou snižování poplatků, což společně s osvobozením výnosu z některých investic na kapitálovém trhu od daně z příjmů a státní politikou v oblasti životního pojištění a penzijního připojištění činí alternativní nebankovní alokace finančních zdrojů především obyvatelstva velmi atraktivní ve srovnání s bankovním sektorem. Na druhé straně mají nebankovní produkty i své nevýhody (viz Box č. 3).

Box č. 3

Výhody a nevýhody alternativních produktů k bankovním vkladům

Mezi alternativní produkty k bankovním vkladům patří především životní a důchodové pojištění, penzijní připojištění, investice do podílových listů a ostatních cenných papírů. Určitou nevýhodou pojišťovacích produktů ve srovnání s bankovními vklady je z pohledu majitele (držitele) jejich nelikvidnost, protože vyžadují rozhodnutí subjektů o dlouhodobosti spoření v určité výši, přičemž při snížení příspěvku nebo odstoupení od smlouvy se výhodnost těchto produktů výrazně snižuje. Z hlediska rizikovitosti jsou všechny alternativní produkty poskytovány subjekty, jejichž činnost je do určité míry regulována příslušnými zákony a dohlížena regulátorními institucemi. Přesto i zde existuje rozdílná rizikovitost, která je vyšší zejména u investic do cenných papírů. Podstatná nevýhoda alternativních produktů proti bankovním vkladům spočívá v tom, že nejsou zpravidla pojištěny.

Značný podíl prostředků zůstává ve finančním sektoru prostřednictvím bankovních finančních skupin, jejichž součástí jsou obvykle penzijní fondy i pojišťovny, investiční společnosti i fondy. Na trhu životního pojištění se zvýšil podíl bankovních finančních skupin na 23,3 % díky zvýšenému zájmu o produkty pojišťovny České spořitelny. Pokles podílu bankovních finančních skupin na trhu penzijního připojištění na 35,7 % na konci roku 2002 z úrovně dosahující 58 % v minulém období byl způsoben rozmachem finančních skupin pojišťoven a nadnárodních finančních subjektů.

Alternativní produkty mají ještě některé další výhody oproti bankovním vkladům, např.

- *podílové listy mohou být pro fyzické osoby zajímavé nejen svým výnosem v porovnání s úrokovými sazbami z termínovaných vkladů, ale také podmínkami zdanění,*
- *penzijní připojištění je přitažlivé díky státnímu příspěvku a daňovému odpočtu,*
- *příspěvky na životní a důchodové pojištění je možno při splnění daných podmínek odečítat od daňového základu.*

Rozmístění vkladů a úspor domácností v mld. Kč

(přírůstky v daném roce)

	2000	2001	2002	30.6.2003
Celkem - v tom:	60,6	185,4	73,6	54,0
přírůstek hotovostí v domácnostech	11,6	4,1	13,2	13,1
životní a důchodové pojištění	22,8	28,4	34,0	n.a.
penzijní připojištění (předpis)	12,1	13,5	14,7	n.a.
čisté prodeje podílových listů	-6,0	-11,9	19,3	13,2
akcie, dluhopisy a hypotéč. zástavní listy	-3,6	6,9	-3,2	-0,9
stavební spoření	18,2	24,2	45,1	20,8
termínované a neterm. vklady v bankách	5,5	120,3	-49,4	8,0

Pramen: ČNB, ČSÚ, UNIS

Podíl bankovních finančních skupin na trhu v %

	1999	2000	2001	2002
Penzijní připojištění (kapitálové fondy)	58,6	58,1	35,2	35,7
Životní pojištění (hrubé pojistné)	24,0	19,5	18,6	23,3
Leasing (pronajatý majetek)	45,4	45,6	45,1	44,5
Faktoring (obrat pohledávek)	63,0	66,8	64,9	61,7

Pramen: APF ČR, ČAP, ALS, AFS.

Možnost alokace zdrojů do státních cenných papírů bude přetrvávat

Banky v prostředí nízkých úrokových sazeb jako vhodnou alternativu pro umístění finančních zdrojů nalézají málo rizikové, resp. bezrizikové investice do státních cenných papírů, které svými zaručenými, i když ne příliš vysokými výnosy přispívají k ziskovosti sektoru. V polovině roku 2003 banky ve svém portfoliu držely téměř 70 % z celkového objemu emitovaných státních cenných papírů. I přes impulsy vlády směřující k ozdravení veřejných financí a stlačování schodků státního rozpočtu bude i nadále na trhu dostatečná nabídka bezrizikových investičních příležitostí v důsledku zvyšování objemu státního dluhu. Teprve na základě schválení konečného znění reformy veřejných financí bude možno specifikovat předpokládaný bod zvratu a očekávat snižování deficitu státního rozpočtu.

Rizikovým faktorem by bylo přijetí příliš měkké reformy veřejných financí a pokračování dosavadních trendů zadlužování až na hranu nedostatečného zabezpečení zdrojů k jeho financování v tuzemsku, růstu rizikové prémie či devizových turbulencí.

Box č. 4

Přebytek likvidity

Bezrizikové repo operace komerčních bank s ČNB slouží k řízení likvidity a krátkodobých úrokových sazeb na mezibankovním trhu. Neomezují se tak zdroje bankovního sektoru použitelné k alokaci ve formě úvěrových obchodů pro financování podnikové sféry, nejsou rizikovým faktorem omezujícím požadovaný ekonomický růst. Příčiny nedostupnosti úvěrů, zejména pro určité podnikatelské subjekty, resp. podvazování ekonomického růstu je nutno hledat v jiných rizikových faktorech.

ČNB jako mnoho vyspělých centrálních bank operuje v režimu inflačního cílování. Pro dosažení cílových hodnot cenové stability používá transmisní mechanismus založený na řízení výše krátkodobých úrokových sazeb. Neoperuje v režimu řízení množství peněz v ekonomice. ČNB provádí repo operace na peněžním trhu se splatností dva týdny, důsledkem tohoto chování je téměř absolutní kontrola krátkodobých úrokových sazeb peněžního trhu.

Proces stahování likvidity s cílem udržení úrokových sazeb byl založen na základě vývoje v 90. letech, kdy postupně narůstaly devizové rezervy, a to jak v době pevného kurzu do poloviny roku 1997, tak následně po zrušení flukтуаčního pásma. Centrální banka nakupuje zahraniční měny, aby zabránila prudkým apreciačním výkyvům devizového kurzu. Tyto peníze zvyšující bilanční sumu centrální banky jsou v rámci repo operací zaměřených na stanovení krátkodobé nominální úrokové sazby z peněžního trhu automatiky stahovány.

Stahování likvidity však v žádném případě nevede k omezování úvěrových aktivit komerčních bank. Centrální banka je nucena vstupovat na peněžní trh a stáhnout dodatečnou nabídku peněz, v opačném případě by došlo ke změně (poklesu) úrokových sazeb na úroveň nekonzistentní s cíly měnové politiky.

Nedostatek zdrojů by neměl být překážkou zvýšení úvěrové aktivity

Za současného dostatečného objemu zdrojů není stagnace primárních vkladů omezujícím faktorem bankovního podnikání a neohrožuje finanční stabilitu bankovního sektoru. Očekávané mírné zvýšení úrokových sazeb by mělo částečně stimulovat bankovní vklady, k financování budou připraveny nevyužité mezibankovní finanční zdroje. Se získáváním sekundárních zdrojů z kapitálových trhů prostřednictvím hypotéčních zástavních listů a jiných obligací by neměly mít banky v krátkém časovém horizontu problémy. Tento rizikový faktor by se mohl v bankovním sektoru projevit v delším časovém horizontu v situaci, kdy by banky našly dostatečnou efektivní poptávku bonitní klientely po úvěrech.

Kumulace faktorů vyplývajících z rizikových scénářů ekonomického vývoje, založená na negativním vývoji disponibilních příjmů obyvatelstva, napětí na trhu práce a vyšším růstu nezaměstnanosti při neúměrném zadlužení obyvatelstva by byla i přes případné zvýšení úrokových sazeb rizikem finanční stability z hlediska zdrojů financování. Při poklesu bankovních vkladů a neschopnosti bank nalézt jiné zdroje by došlo ke zvýšení likviditního rizika. Tomuto vývoji ale zatím aktuální odhady budoucího vývoje nenasvědčují, i když předpoklad zásadního obratu směrem k rychlému růstu primárních vkladů není rovněž potvrzen.

⇒ *Ve vývoji úrokových sazeb*

Prostředí nízkých úrokových sazeb omezuje výnosy bankovního sektoru

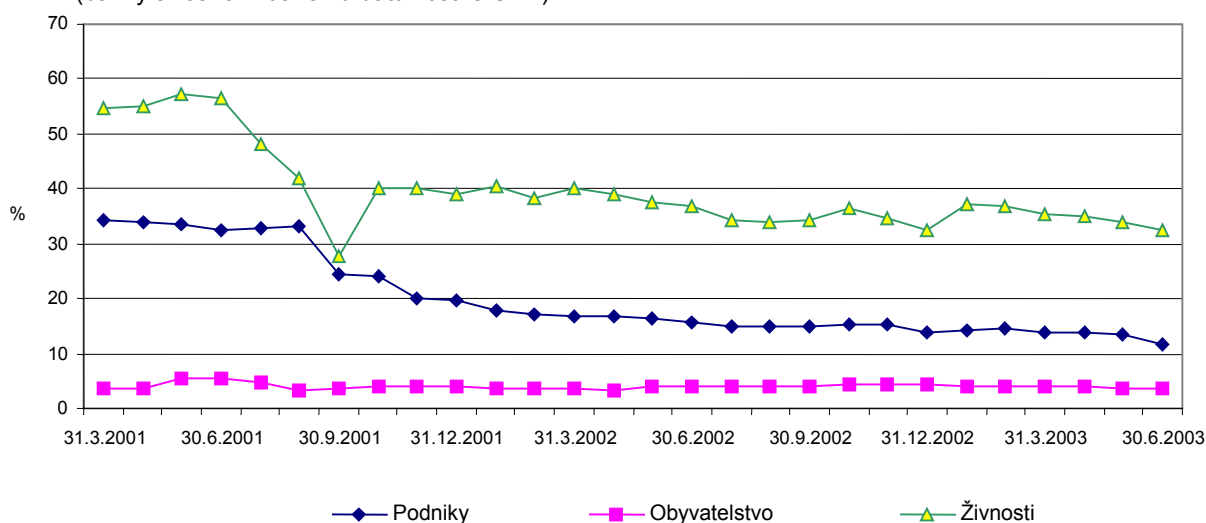
Úrokový zisk tvoří základní zdroj zisku z bankovní činnosti. Dostatečnost zisku podmiňuje schopnost bank případně absorbovat vyšší rizika podnikání. V polovině roku 2003 průměrné úrokové sazby z nových úvěrů poskytnutých do podnikové sféry dosáhly minimální hodnoty a blížily se úrovni výnosu tuzemského státního desetiletého dluhopisu (3,80 %). Výnosy dluhopisů s kratším horizontem se ještě snížily. Z vývoje domácí sazby FRA, předpokládaného stabilního vývoje úrokových sazeb a pouze mírného zvýšení v krátkém časovém horizontu roku 2005 lze usuzovat, že banky budou i nadále vystaveny tlaku nízkých výnosů a marží z úvěrů podnikům. Vyšší úročení úvěrů obyvatelstvu odráží specifické podmínky tohoto segmentu. Zpravidla se jedná o malé částky, vysoké transakční náklady a méně známou historii klienta atd.

Ziskovost sektoru je tažena ziskem z poplatků a vysokými sazbami u úvěrů obyvatelstvu

Bankovní sektor dosahuje požadovaný zisk aktivní změnou jeho struktury, tj. posilováním méně volatilní složky poplatků a provizí ve srovnání s úrokovými příjmy. Pokles úvěrových aktivit a limitované úrokové výnosy ve vztahu k podnikům jsou kompenzovány obchodní expanzí ve vztahu k obyvatelstvu. Banky tak zatím dokázaly čelit poklesu úrokových sazeb. Úvěry poskytnuté obyvatelstvu se staly příležitostí dosahování vyšších marží bank při nižší rizikovitosti (podíl ohrožených úvěrů 3,5 %) ve srovnání s úvěry podnikům (11,5 %) nebo s úvěry živnostníkům (32,5 %). Vysoká koncentrace zájmu bank o tento segment trhu může vést jak ke zlevňování nabízených produktů, tak k vystavení bankovního sektoru riziku nesplácení úvěru, pokud v konkurenčním boji o klienta některé banky částečně podcení obezřetnost a zvyšující se zadlužení obyvatelstva.

Podíl ohrožených úvěrů na celkových úvěrech podle typu dlužníka

(banky s licenci k danému datu včetně ČNB)

Pramen: ČNB - ARAD

Nízká úroveň úrokových sazeb zlepšuje schopnost dlužníků splácet úvěry

Vývoj úrokových sazeb z nových úvěrů podnikům je možné považovat za příznivý faktor z hlediska budoucího splácení úvěrů. Rizikovým faktorem splácení by se mohlo stát zhoršování výkonnosti podnikového sektoru nenaplněním předpokladů ekonomického růstu v tuzemsku, nedostatečným oživením ekonomik zemí EU v relativně krátkém časovém horizontu, prosazením negativní tendence v dosahování ziskovosti jednotlivých sektorů ekonomiky a jednotlivých skupin podniků. Předpokládaný mírný růst úrokových sazeb by neměl mít zásadní vliv na stabilitu.

Rizikovým faktorem by mohlo být zvýšení úrokových sazeb.....

Přímá citlivost bank na případné výraznější změny úrokových sazeb se může v čase mírně zvyšovat v důsledku rostoucího podílu netermínovaných vkladů na straně pasiv a zvyšujícího se podílu dlouhodobých úvěrů a cenných papírů s pevným výnosem na straně aktiv. Celkově je však odolnost sektoru vůči přímému úrokovému riziku na dobré úrovni.⁶ Strmější než předpokládané zvyšování úrokových sazeb by mělo též nepřímý negativní vliv na rizikovitost nově poskytnutých úvěrů do podnikové sféry. Spolu s negativním vývojem nezaměstnanosti by vyšší než očekávaný růst úrokových sazeb omezil úvěrové aktivity vůči segmentu obyvatelstva. V kombinaci s již podstoupeným zadlužením by obyvatelstvo při negativním výhledu své hospodářské situace omezilo další růst zadlužování, resp. zvýšilo riziko nesplácení. Citlivost trhu hypoték i na relativně vyšší úrokové sazby je snížena v důsledku časového posunu daného obvykle pětiletou fixní sazbou. Riziko by se promítlo do nižších objemů i četnosti nově uzavřených hypotečních úvěrů. Pro banky by tento vývoj znamenal především dopady do zisku, vyplývající z vyšších nákladů na tvorbu opravných položek a rezerv. Pravděpodobnost naplnění vysoce rizikového scénáře je nicméně malá, v prognóze je vysloven předpoklad stabilní úrovně úrokových sazeb.

⁶ Viz výzkumná studie Čihák M.: „Designing Stress Tests for the Czech Banking System,“ CNB Internal Research and Policy Notes, 2003 (v tisku).

⇒ *Ve vstupu České republiky do Evropské unie*

Vstup České republiky do Evropské unie nezvyšuje riziko ohrožení stability

Bankovní sektor ČR bude od května roku 2004 součástí jednotného vnitřního trhu EU a stane se i administrativně součástí evropských bankovních struktur. Pro vytipování možných rizik nelze plně využít zkušenosti z období vzniku jednotného vnitřního trhu, protože současná situace je zásadně odlišná. Změny v důsledku přistoupení do již vytvořeného a fungujícího jednotného trhu budou mít rovněž odlišné důsledky a tomu odpovídající potenciální rizika. Jejich rozsah a hloubka byla cíleně omezována předvstupní harmonizací. Bankovní sektor nebude čelit v plném rozsahu povstupním šokům rovněž v důsledku permanentního přizpůsobování se podmínkám na mikroekonomické úrovni v důsledku působení zahraničních bankovních subjektů a strategických investorů v tuzemském bankovním sektoru.

Zahraníční vlastníci se již podílejí na vytváření tuzemského bankovního trhu

Zahraníční subjekty participovaly na konci roku 2002 na celkovém základním kapitálu českého bankovního sektoru 81,9 %. Dominantní postavení zahraničního kapitálu je ještě výraznější po zohlednění přímé i nepřímé kontroly celkové bilanční sumy sektoru. Ke konci roku 2002 zahraniční akcionáři vykonávali kontrolu nad 93,3 % celkové bilanční sumy sektoru.

Pozitivní vliv zahraničních investorů převažuje

Stabilizující účinek vlivu zahraničních vlastníků vyplývá jednak z angažovanosti na relevantním trhu a jednak z přínosů kvalitativních, především reputačních, obezřetnostních a znalostních. Podstatnými prvky působícími pozitivně na vývoj bankovního sektoru z hlediska jeho stability je zvýšení kvality řízení rizik a vnitřního kontrolního prostředí, rozšiřování bankovních služeb, produktů a distribučních kanálů, což je důsledkem možnosti přímého využívání know-how mateřských zahraničních bank.

Vysoká angažovanost generuje potenciální rizika nákazy

Příliš vysoká angažovanost bank jednoho státu může za určitých okolností představovat riziko vyšší nestability zejména v obdobích ekonomických výkyvů a nedostatečně diverzifikovaného portfolia⁷. V případě České republiky se lze domnívat, že potenciál možného rizika nákazy prostřednictvím evropských bankovních systémů zemí EU podnikajících na principu jednotné licence není významný vzhledem k diverzifikované teritoriální orientaci strategických vlastníků a zahraničních bankovních subjektů podnikajících na tuzemském trhu. Žádný z nich neovlivňuje rozhodující segment trhu.

Princip jednotné bankovní licence se nestane impulsem zásadní změny

Po vstupu ČR do EU bude v tuzemsku platit princip jednotné bankovní licence. Bankovní subjekty zemí EU budou moci působit na teritoriu ČR a kterékoliv jiné členské země jako pobočka bez dalšího licencování. Bankovní dohled bude příslušný podle sídla země centrály na principu dohledu domovské země. Tuzemský bankovní dohled bude v rámci svých pravomocí vykonávat dohled nad pobočkou z hlediska likvidity a praní špinavých peněz. Kromě toho bude bankovní dohled posuzovat vliv poboček na vývoj bankovního sektoru, jeho finanční stabilitu apod.

⁷ V tomto směru lze uvést např. angažovanost japonských bank, které byly počátkem r. 1997 nejvýznamnějším společným věřitelem řady asijských ekonomik a v reakci na depreciaci thajského bahtu omezily své úvěrové aktivity v Asii, čímž přispěly k prohloubení krize celého regionu (Kaminsky a Reinhart, 2000).

V důsledku těsného propojení tuzemského bankovního sektoru se zahraničními bankami a pobočkami zahraničních bank nepředpokládáme žádný zásadní zlom v pronikání zahraniční konkurence na trh s destabilizujícími prvky, spíše postupný vývoj na základě zesilující konkurence, konsolidace, fúzí, aj. Na druhé straně zahraniční subjekty zde působící mohou tuzemský trh využít jako předstupeň pronikání dále na trhy střední a východní Evropy. České banky pravděpodobně nebudou účastny expanze svých poboček na trhy EU vzhledem ke svému specifickému určení a nedostatečné velikosti bránící uspět v tvrdé konkurenci.

Zesilování konkurence na bankovním trhu bude pokračovat

Důvod spočívá v hloubce finančního zprostředkování bankovním sektorem ČR, která je stále relativně nízká, i když ve srovnání se zeměmi, které jsou kandidáty vstupu do EU, vyznívá příznivě. Na druhé straně hloubka bankovního zprostředkování měřena poměrem bankovních aktiv k HDP ve srovnání s vybranými členskými zeměmi EU dosahuje nesrovnatelně nižších hodnot. Vstupní strategie investorů do velkých tuzemských bankovních subjektů byla rovněž založena ve všech případech na dosud nevyužitém růstovém potenciálu zejména retailových obchodních příležitostí. Po privatizaci státních podílů těchto bank dochází k druhotnému dělení trhu, do něhož vstupují i další investoři etabloující se na trhu v poprivatizační vlně. Konkurence je soustředěna do nabídky určené segmentu retailové klientely. Cílem je vytvoření obchodního spojení banky a stávajících klientů, resp. akvizice nových klientů. Banky prezentují vlastní know-how vybudované v mateřských společnostech, do nabídky pronikají nové směry rozvoje bankovníctví.

Aktiva bankovního sektoru na HDP v ČR a vybraných zemích v %

	1999	2000	2001	2002
Česká republika ¹⁾	111,0	113,6	114,9	110,0
Maďarsko	68,6	68,1	68,4	68,3
Polsko	59,2	60,4	63,0	62,6
Slovenská republika	94,4	95,5	96,3	85,5
Slovinsko	75,7	81,4	94,2	87,2
Euro zóna vážený průměr	245,0	251,0	258,0	257,0

1) Bez konsolidačních banky a bank v nucené správě.

Pramen: ECB, CEC5

⇒ ***V právním prostředí***

Vzhledem k vysoké míře harmonizace právní základny s úpravou v EU není tato oblast primárně riziková.

Bankovní dohled ČNB zajišťuje dohled nad konsolidačními celky

ČNB z pozice regulátora je povinna provádět od roku 2003 bankovní dohled na konsolidovaném základě v plném rozsahu. V České republice v polovině letošního roku existovalo devět regulovaných konsolidačních celků spadajících do pravomoci bankovního dohledu. Vzhledem k rozhodujícímu zastoupení bank (minimálně 80 % bilanční sumy celku) může být jejich stabilita ovlivněna vývojem ostatních členů skupiny jen v omezené míře. Z analýzy z letošního roku vyplývá, že ziskovost i nákladovost konsolidačních celků je na srovnatelné úrovni s jednotlivými bankami. Pro regulátora i regulované subjekty se jedná o

zásadně nový přístup kladoucí určité požadavky i na nebankovní členy skupiny, především na osoby ovládající banku v postavení finanční nebo smíšené holdingové společnosti. Zkušenosti ukazují, že holdingové společnosti mají s dodržováním předepsaných pravidel problém. Konsolidovaný dohled rovněž počítá se spoluprací s tuzemskými i zahraničními regulátory. Do srpna roku 2004 by měla být provedena do národního právního řádu transpozice směrnice ES o doplňkovém dohledu nad finančními konglomeráty, nástavbě nad sektorovými dohledy na konsolidovaném základě, umožňující konsolidaci skupin s významným podílem jak pojišťovnictví, tak bankovního podnikání⁸. Doplňkový dohled nad finančními konglomeráty by měl být zahájen od 1.1. 2005.

Srovnání regulovaných konsolidačních celků a bank v %

	Regulované konsolidační celky		Samostatné banky	
	2002	30.6.2003	2002	30.6.2003
ROA	1,3	2,7	1,3	2,3
Rentabilita Tier 1	21,0	57,4	19,7	43,9
Zisk z finančních činností k aktivům	3,7	5,0	3,7	4,5
Správní náklady k zisku z fin. činnosti	56,7	47,6	55,4	46,4
Správní náklady k aktivům	2,0	1,8	1,9	1,7
Podíl aktiv na aktivech konsol. celku	100,0	100,0	93,6	94,0

Poznámka: Číselné hodnoty vyjadřují prosté průměry následujících 9 bank: Česká spořitelna, ČSOB, Komerční banka, HVB Bank, Citibank, J&T Banka, Raiffeisenbank, Živnostenská banka, První městská banka.
Pramen: ČNB - ICBD

Implementace nového konceptu kapitálové přiměřenosti (Basle 2) by měla posílit stabilitu.....

Nový koncept reaguje na rychlý vývoj finančních trhů. Jeho cílem je zvýšení bezpečnosti a stability finančních systémů, zavedení přesnějších a citlivějších pravidel pro řízení rizik a výpočet regulatorního kapitálu, sblížení regulatorních kapitálových požadavků s měřením rizik, které si provádějí samy banky, zavedení průběžného revidování řízení bank, zejména řízení rizik, a motivace k rozsáhlejšímu zveřejňování rizikových expozic bank tak, aby roli regulátora sehrával částečně i trh. Tyto cíle se promítají v citlivějším přístupu k měření rizik v závislosti na rizikovém profilu banky a v přesnějších postupech kvantifikace regulatorního kapitálu každé jednotlivé banky. Podle nových pravidel kapitálové přiměřenosti by mělo být postupováno od roku 2007.

Vliv nové regulace na kapitálovou přiměřenost bank byl zkoumán v rámci rozsáhlého mezinárodního projektu organizovaného basilejským BCBS a pro Českou republiku se ukazuje, že v porovnání se současnou regulací dojde jednorázově k poklesu kapitálové přiměřenosti o cca 1 až 4 p.b. Důvodem poklesu bude především zavedení kapitálového požadavku k operačnímu riziku a také zpřesněné měření úvěrového rizika. Současná vysoká úroveň kapitálové přiměřenosti bank dává předpoklad pro absorbování tohoto poklesu bez ohrožení stability sektoru.

Problémy při vymáhání pohledávek zatím přetrvávají

V oblasti vymáhání pohledávek došlo k určitému zlepšení, přesto stále přetrvává řada nedostatků. Nově přijatá právní úprava na ochranu věřitele (novely občanského zákoníku,

⁸ Bankovní pravidla konsolidovaného dohledu „neumějí“ stanovit požadavky na výpočet kapitálové přiměřenosti a angažovanosti se zahrnutím pojišťovny.

občanského soudního řádu, zákona o konkursu a vyrovnání, nový exekuční řád a zákon o veřejných dražbách apod.) nepřinesla zásadní snížení úvěrového rizika. K tomu došlo obezřetnějším chováním bank. Za nejproblémovější oblast považují banky činnost soudů a dalších orgánů. Problémy způsobují především dlouhé lhůty soudních jednání, procesní pravidla umožňující dlužníkům soudní řízení protahovat, neúčinnost zkrácených soudních řízení, dlouhé lhůty pro zápisy do obchodního rejstříku a vklady do katastru nemovitostí.

Zástavní právo je obecně jedním z nejjistějších a zároveň nejrozšířenějších zajišťovacích prostředků. Jeho efektivita v České republice se ukázala jako velmi nízká, což souvisí mimo jiné i s určitými nedostatky v legislativě, např. chybí možnost zřízení zástavního práva k podniku.

Problémem v oblasti úvěrového rizika je právo konkursní (úpadkové). Uspokojení pohledávek nezajištěných věřitelů v konkursu se pohybuje pod hranicí jedné šestiny. Ukazuje se, že bude nezbytné vytvořit nový úpadkový zákon a účinně se bránit proti nepřiměřenému prodlužování insolvenčního řízení.

Seznam zkratek:

AFS	Asociace factoringových společností
ALS	Asociace leasingových společností
APF ČR	Asociace penzijních fondů ČR
BCBS	Basel Committee of Banking Supervision
CEC5	pět středoevropských zemí vstupujících do EU (ČR, Maďarsko, Polsko, SR, Slovinsko)
CBCB	Czech Banking Credit Bureau, a.s.
CRÚ	Centrální registr úvěrů
ČAP	Česká asociace pojišťoven
ČKA	Česká konsolidační agentura
ČNB	Česká národní banka
ČR	Česká republika
ČS	Česká spořitelna, a.s.
ČMZRB	Českomoravská záruční a rozvojová banka, a.s.
ČSOB	Československá obchodní banka, a.s.
ČSÚ	Český statistický úřad
DPH	daň z přidané hodnoty
EBIT	zisk před úhradou úroků a zdaněním
ECB	Evropská centrální banka
EMU	Evropská měnová unie
ES	Evropská společenství
EU	Evropská unie
FSAP	Financial Sector Assessment Program
FRA	forward rate agreement (dohoda o budoucí sazbě)
GE Capital Bank	GE Capital Bank, a.s.
HDP	hrubý domácí produkt
HVB	HVB Bank Czech Republic, a.s.
IČO	identifikační číslo organizace
IC BD	Informační centrum bankovního dohledu
J&T	J&T BANKA, a.s.
KB	Komerční banka, a.s.
KBC	KBC Bank, a.s.
MSP	malé a střední podniky
MPO	Ministerstvo průmyslu a obchodu
MU	měnová unie
OKEČ	odvětvová klasifikace ekonomických činností
OP	opravné položky
p.b.	procentní bod
PGRLF	Pozemkový a garanční rolnický fond
SG	Société Générale, a.s.
UNIVYC	UNIVYC, a.s. (univerzální vypořádací centrum)
UNIS	Unie investičních společností
AKAT	Asociace pro kapitálový trh